

ВНЗ «Український католицький університет»

Факультет суспільних наук

Кафедра журналістики

Пояснювальна записка

до магістерської роботи

освітньо-кваліфікаційний рівень – магістр

**на тему «Розгляд соціокультурного процесу адаптації ветеранів дивізії
«Галичина» у еміграції в Канаді (1948-1960-ті)»**

Виконала:

студентка 6 курсу, групи СЖУ 17/М

галузі знань

06 «Журналістика»

спеціальності

061 «Журналістика»

Верещака М. В.

Керівник – Балинський І. О.

Рецензент – Улюра Г. А.

Львів – 2019 року

ЗМІСТ

Вступ.....	4
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА» ТА ЇЇ ШЛЯХ ВІД МОМЕНТУ СТВОРЕННЯ ДО ЕМІГРАЦІЇ	
1.1 Участь українців у німецьких військових формуваннях на прикладі дивізії «Галичина».....	10
1.2 Становище дивізії після капітуляції: правовий статус, дилеми вибору, переселенчі табори.....	22
РОЗДІЛ II. УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ В ПРОЦЕСІ ЕМІГРАЦІЇ ВОЯКІВ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА» ДО КАНАДИ	
2.1 Особливості середовища української діаспори Канади, в яке переїхали дивізійники.....	30
2.2 Роль українських діаспорних організацій у лобюванні переїзду дивізійників до Канади.....	36
РОЗДІЛ III. ЧИННИКИ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДИВІЗІЙНИКІВ У ЕМІГРАЦІЇ В КАНАДІ	
3.1 Чинники збереження дивізійної ідентичності в еміграції.....	44
3.2 Персональні стратегії адаптації ветеранів дивізії у повоєнний період в еміграції.....	54
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ	

Додаток А. Присяги дивізії «Галичина» 1943-1945 років; присяга німецької СС; присяга вермахту.....	76
Додаток Б. Особисті документи родини Кудли.....	77
Додаток В. Лобіювання переїзду третьої хвилі еміграції до Канади у пресі.....	84
Додаток Г. Матеріали до історії оселі «Говерля».....	87
Додаток Д. Згадки про дивізійників у пресі.....	94

ВСТУП

Актуальність теми. Останні п'ять років в Україні відбувається переосмислення історії на різних рівнях. Це і рівень шкільної освіти, і топонімічний рівень надання вулицям назв та імен історичних постатей і подій, замінюючи цим назви, які дали у часи Радянського Союзу, і визнання на державному рівні групи людей чи окремих особистостей Героями України чи борцями за незалежність України.

У квітні 2015 року Верховна Рада розширила список борців за незалежність України в ХХ столітті, які можуть отримати статус учасника бойових дій. У грудні 2018 року їм надали статус учасника бойових дій. До цього списку увійшли ті, хто брав участь у всіх формах збройної боротьби за незалежність України в ХХ столітті в складі Української повстанської армії, Української повстанської армії отамана Тараса Боровця «Поліська Січ», Української народної революційної армії (УНРА), Організації народної оборони «Карпатська Січ», Української військової організації (УВО), збройних підрозділів Організації українських націоналістів. Закон забезпечує додатковий соціальний захист, окрім того, у Статті 5, де прописана державна політика щодо відновлення, збереження та вшанування національної пам'яті про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті, йдеться: «1. Держава забезпечує всебічне вивчення історії про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті.

2. Держава вживає заходів, спрямованих на підвищення поінформованості суспільства та привернення уваги громадськості до історії боротьби та борців за незалежність України у ХХ столітті, розробляє та вдосконалює навчальні плани, підручники, програми та заходи з метою вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у ХХ столітті, поширює об'єктивну інформацію в Україні та світі про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті», — йдеться у Законі України «Про правовий статус та

вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» [10]. Ветерани дивізії «Галичина» у цей список не включені.

Питання військового формування дивізії Ваффен-СС «Галичина» і у подальшому «1-ї Української дивізії Української національної армії» залишається незачіпанним у контексті боротьби за українську незалежність у часи Другої світової війни. Малодослідженим є життя ветеранів дивізії за кордоном, зокрема у Канаді, куди переїхала значна частина комбатантів, і де довгий час існувала головна станиця братства ветеранів дивізії. Більшість досліджень, спрямованих на вивчення дивізії, стосуються її військового періоду. Водночас бракує ґрунтовного аналізу соціокультурної адаптації ветеранів у еміграції. Саме там формувалася нова українська громада найбільшої діаспори за межами України. І саме третя хвиля еміграції — після Другої світової війни — стала найпотужнішою у своїй громадській діяльності і найкраще зберегла зв'язок із Україною.

Джерельна база дослідження. Тема дивізії «Галичина» розроблялася у працях таких дослідників як А.Боляновський, М.Гримич, О.Хромейчук, О.Хом'як, О.Лещенко. М.Гримич у своїй монографії «Антропология войны» робила антропологічне дослідження середовища дивізії у воєнні роки. А.Боляновський у своїх працях досліджує як загальну історію участі українців у збройних силах Німеччини, так і має окремі монографії, присвячені дивізії «Галичина», де вивчає історію її формування і військовий шлях аж до часів еміграції. О.Хромейчук і О.Хом'як у своїх працях досліджують саме репрезентацію воєнного досвіду через пам'ять ветеранів. У монографії «'Undetermined' ukrainians» О.Хромейчук аналізує, як ветерани осмислюють своє минуле, що говорять про мотивацію піти до дивізії, як згадують пережиті події часів війни і післявоєнний період. О.Хом'як у своїй роботі приділяє увагу тому, як відбувалося становлення колективної пам'яті ветеранів дивізії в діаспорі і її репрезентація, а також порівнює це із ветеранами дивізії, що у

повоєнні роки опинилися на території Радянського Союзу і зараз живуть в Україні. У підготовці цієї роботи також використані праці Б.Якимовича, М.Марунчака, О.Субтельного, А.Родал, О.Лещенко, спогади Є.Загачевського, Р.Колісника, В.Вериги та інших дивізійників, інтерв'ю з якими зібрані та зберігаються в Українсько-канадському дослідно-документаційному центрі. Окрім того були використані архіви газет «Вісті комбатанта», «Український голос» та «Новий шлях» за 1948-1960 роки. І матеріали Українсько-канадського дослідно-документаційного центру, зібрані під час стажування у центрі, що розташований у Торонто.

Мета роботи — дослідити, як вояки дивізії «Галичина» адаптувалися у соціальному і культурному середовищі в умовах кризової ситуації і зберегли свою українську та дивізійну ідентичність під час еміграції до Канади.

Мета цього дослідження передбачає виконання таких завдань:

- дослідити на прикладі дивізії «Галичина» участь українців у німецьких військових формуваннях;
- проаналізувати становище дивізії після капітуляції Німеччини: правовий статус, дилеми вибору, переселенчі табори;
- розглянути особливості соціокультурного середовища української діаспори в Канаді напередодні 1950-х років;
- дослідити особливості переїзду до Канади колишніх вояків дивізії;
- виокремити чинники збереження дивізійної спільноти у еміграції;
- проаналізувати персональні стратегії адаптації і вмонтовування в життя діаспори ветеранів дивізії.

Об'єкт дослідження — архіви, видання, публікації про дивізію «Галичина» та її учасників, опрацьовані в Українсько-канадському дослідно-документаційному центрі.

Предмет — шляхи адаптації вояків дивізії у соціальному та культурному середовищі у кризовій ситуації та чинники збереження української та дивізійної ідентичності під час еміграції до Канади.

Хронологічні межі дослідження — охоплено період 1948-1960-х років ХХ століття — проміжок часу, який став ключовим для переїзду і перших років адаптації ветеранів дивізії у Канаді. Саме у 1961 році до Торонто перенесли головну управу Братства, а крайова станиця у Торонто існувала вже з 1952 року.

Новизна роботи. Досліджуючи дивізію «Галичина», науковці залишаються у парадигмі їхнього військового шляху, а також переосмислення їхньої історичної пам'яті у післявоєнні роки. Водночас є дослідження, спрямовані на опис професійного життя і здобутків українських емігрантів, колишніх вояків дивізії, який часто не виходить поза межі персоналій, а інколи їхня участь у дивізії навіть не згадується. Новизна цієї роботи полягає у тому, щоб дослідити персональні стратегії адаптації ветеранів у повоєнний період в еміграції і визначити чинники та шляхи збереження дивізійниками їхньої української та дивізійної ідентичності.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження були використані такі методи: описовий, дискурс-аналіз, контент-аналіз та метод інтерв'ю. Описовий метод використовувався для компілятивного аналізу попередніх досліджень науковок і науковців, присвячених розгляду історії творення, військового шляху і післявоєнного життя комбатантів. Для опису соціополітичного дискурсу, у якому відбувався переїзд колишніх вояків до Канади, визначення настроїв у багатонаціональній спільноті у Канаді, а також для опису панівних дискурсів видань братства, був використаний метод дискурс-аналізу. Метод контент-аналізу був застосований для аналізу матеріалів, дотичних до діяльності братства. Метод інтерв'ю дозволив зібрати спогади колишніх вояків дивізії та їх дітей.

Теоретичне та практичне значення роботи. Результати даного дослідження можна використовувати для подальшої систематизації знань про життя українців в еміграції у післявоєнний період, зокрема життя колишніх вояків дивізії «Галичина». Окрім цього, для наукової спільноти будуть цінними використані джерела, оскільки більшість документів та інтерв'ю, які зберігаються в Українсько-Канадському дослідно-документаційному центрі, поки не оцифровані і їх немає в Україні. Третій розділ роботи також актуальний для глибшого дослідження шляхів соціокультурної адаптації дивізійників у післявоєнній кризовій ситуації. Отримані результати допоможуть краще ознайомитися із феноменом збереження національної ідентичності ветеранів дивізії у Канаді.

Структура роботи. У першому розділі «Історичні передумови виникнення дивізії «Галичина» та її шлях від моменту створення до еміграції» розглядається період від 1943 року до 1950-х і відтворюються основні події в історії бойового шляху дивізії на основі робіт українських і зарубіжних дослідників. Розділ дозволяє охарактеризувати причини створення військового угруповання і мотивацію її учасників долучитися до дивізії.

Другий розділ «Участь української громади в процесі еміграції вояків дивізії «Галичина» до Канади» аналізує соціальне та культурне підґрунтя громадського життя у діаспорі, куди переїхали дивізійники. У розділі також проаналізовано роль активістів попередніх хвиль еміграції у створенні організацій, що лобювали процес переїзду дивізійників, а зокрема діяльність і постать Богдана Панчука, як ключової фігури у лобюванні переїзду. Тут також розглянуто процес переїзду на прикладі документів родини Кудли. У третьому розділі «Чинники успішної адаптації дивізійників у еміграції в Канаді» розглядається участь ветеранів у житті громади через організації, що були створені ними, організації, до яких вони долучилися, їхня професійна реалізація, а також подається декілька персональних історій адаптацій дивізійників.

Крім цього у Додатках вміщено матеріали з Українсько-канадського дослідно-документаційного центру.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА» ТА ЇЇ ШЛЯХ ВІД МОМЕНТУ СТВОРЕННЯ ДО ЕМІГРАЦІЇ

1.1 Участь українців у німецьких військових формуваннях на прикладі дивізії «Галичина»

Дебати стосовно співпраці із Третім Рейхом впродовж Другої світової війни не вщухають і досі. Велика кількість росіян, боснійців, словаків, сербів, болгар, а також народів Європи і Прибалтики долучалися до співпраці з німецькою армією. На території України, яка у певні часи війни була під окупацією чи Радянського Союзу, чи Німеччини, відбувалася співпраця з обома режимами: добровільна чи насильницька. Крім того Україна мала і своє незалежне військове формування, таке як Українська повстанська армія (УПА).

А. Боляновський у праці «Український військові формування у збройних силах Німеччини» зазначає: «Загальна кількість українців у військових формуваннях Німеччини протягом 1939-1945 років сягнула приблизно 250000 осіб. Попередні підрахунки свідчать, що, на підставі викладеного в праці матеріалу, приблизно 35 000 їх служило в охоронних батальйонах, понад 50000 у сотнях, батальйонах і полках вермахту (причислених до УВВ (Українського визвольного війська), 30 000 у військах СС, 10 000 у юнацьких протиповітряних формаціях люфтваффе, 15 000 в розвідці (абвері), 38 000 в Українській національній армії (УНА) і понад 70 000 в інших німецьких або іноземних частинах на різних допоміжних службах» [2].

Це були допоміжні збройні частини, українські легіони Військові Відділи Націоналістів, Дружини Українських Націоналістів — курені «Нахтігаль» і «Роланд», підрозділ «Пума», загони «гіві» і охоронні батальйони. У лютому 1943 року на позначення всіх українських формувань

при німецьких сухопутних військах, з'явився офіційний термін УВВ — Українське визвольне військо. Таким чином українські легіони виокремлювалися серед інших національних легіонів [2].

За чисельністю всі військові підрозділи з українців у німецькій армії були переважно батальйонами. Передумови для створення більшої української військової частини у складі вермахту визріли у Галичині на початку 1943 року [5; 30].

Після підписання Ризького миру 18 березня 1921 року польський уряд і більшовицька Росія поділили територію впливу «по річці Збруч, через Остріг аж до впадання Горині і Прип'яті», — пише Б. Якимович у своїй праці «Збройні сили України: нарис історії». Так Західна Галичина опинилася під Польщею, а Східна — під СРСР. Далі — два десятиліття під польською і радянською владою: насильницька колективізація, Голодомор 1932-1933 років, варшавський процес проти ОУН у 1934 році після вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького, репресії 1930-х років і вбивства політичних діячів України С. Петлюри (1926 року) і Є. Коновальця (1938 року) [40].

Ані Польща, ні Радянський Союз не були природними союзниками українців за відновлення своєї державності. Проте ще після визвольних змагань 1917-1921 років в Україні діяли власні військові угруповання — Українська Військова Організація (УВО), створена Є. Коновальцем і його товаришами у 1920-му, і сформована на її основі 1929 року ОУН, яка пізніше, у лютому 1940-го року, розділилася на дві ідеологічні гілки — ОУН-М і ОУН-Б. ОУН-М очолив А. Мельник, якого підтримала консервативна частина ОУН, а ОУН-Б (ОУН(р) — Організація українських націоналістів революційна) — С. Бандера, якого підтримали революційно налаштовані учасники [40].

Ще один переділ України відбувся 17 вересня 1939 року, коли до Західної України вступила Червона армія за пактом Молотова-Ріббентропа, який розділив Польщу між Гітлером і Сталіним. Тоді Західна Галичина, яка перебувала у складі Польщі, відійшла до Радянського Союзу. І вся територія

Галичини опинилася під впливом радянської системи. ОУН тоді залишилася єдиною українською самостійною організацією і діяла підпільно. Побачивши діяльність радянської влади на території Західної України у вигляді Дем'янового Лазу на Івано-Франківщині — масових розстрілів в'язнів з тюрми НКВД — розстрілів в'язнів у Дрогобичі і Замарстинівській тюрмі, жителі Галичини сформували негативне ставлення до Радянського Союзу [2].

30 червня 1941 року після нападу німців на СРСР, що відбулося 22 червня 1941 року, до Львова увійшов перший відділ Дружин Українських Націоналістів «Нахтігаль», про який йтиметься нижче, під командуванням сотника Р. Шухевича. Того ж дня ввечері у приміщенні Товариства «Просвіти», розташоване у Львові за адресою пл. Ринок, буд. 10, відбулися Національні збори, на яких Я. Стецько, заступник провідника ОУН-Б С.Бандери, зачитав Акт відновлення Української Держави. Я. Стецька обрали головою виконавчого органу і уповноважили сформувати особовий склад уряду [2; 33].

Військовою силою держави мали би стати «Дружини українських націоналістів» (ДУН), що склалися з куренів «Роланд» і «Нахтігаль». У 1941 році «За домовленістю з вермахтом, для вишколу ядра майбутньої української армії ОУН-Б створила два курені, відомі як «Роланд» і «Нахтігаль», — пише дослідник Б. Якимович [40].

Серед найвідоміших німецьких формацій, які склалися із українців, дослідниця О. Хромейчук у своїй монографії «Undetermined ukrainians» також наводить курені «Роланд» і «Нахтігаль», що складалася із 800 чоловіків, членів ОУН (особливо з гілки бандерівців) [45].

5 липня 1941 року у Кракові Гестапо арештувало С.Бандеру, а потім і Я.Стецька та інших ініціаторів проголошення Акту відновлення Української Держави: В. Стахіва, Д. Яціва, Л. Ребета, С. Ленкавського, І. Габрусевича. У Києві німцями було розстріляно О. Телігу, О. Чемеринського, П. Олійника — діячів ОУН-М [29; 40].

Пізніше при створенні дивізії «Галичина» Г. Гімлер — райхсфюрер СС і організатор військ СС — заборонив приймати до майбутньої дивізії активістів українських політичних середовищ й особливо учасників ОУН-Б [2].

Незалежна ні від СРСР, ні від Німеччини підпільна Українська повстанська армія почала формуватися влітку 1941 року отаманом Тарасом Бульбою і називалася УПА — «Поліська Січ», згодом перейменована на Українську народно-революційну армію (УНРА). З осені 1942 року почали паралельно створюватися збройні загони ОУН-Б на Поліссі й Волині, котрі також прийняли назву «УПА». Офіційним днем створення Української повстанської армії вважають 14 жовтня 1942 року. Мета — об'єднати розрізнені збройні групи націоналістів під керівництвом ОУН-Б і відновити українську державність самостійно. УПА діяло підпільно до середини 1950-х років, існувавши як незалежна формація. Але деякі її члени також співпрацювали і з німецькими військами, зокрема у складі дивізії «Галичина» [34; 40].

Найбільшою регулярною військовою частиною Вермахту, що складали українці, була дивізія «Галичина», яка впродовж свого існування налічувала приблизно 11000 чоловіків [31; 45]. Ставлення двох гілок ОУН до формування дивізії «Галичина» було неоднаковим. «ОУН-М вважали, що таке військове з'єднання може стати зародком українського війська на зразок легіону Українських Січових Стрільців у Австрійській армії. ОУН-Б виступали проти створення цього з'єднання, вважаючи такий акт співпраці політично неприпустимим», — пише Б. Якимович. До того ж ОУН-Б вже мали досвід співпраці із Третім рейхом, а їхній лідер С. Бандера сидів у німецькому концтаборі. «Але коли дивізію врешті створювали, ОУН-Б таємно скерували туди своїх членів, щоб за нагоди приєднати частину підрозділів разом з озброєнням до УПА», — зазначає Б. Якимович [40].

Відтак німецький вишкіл і озброєння стали аргументами на користь вступу українців до дивізії. Та не лише це. У своїх спогадах колишні

дивізійники повторюють бажання відновити українську державність. На момент 1943 року Німеччина після Сталінградської битви вже почувалася ослабленою і Галичина перебувала в очікуванні наступу Червоної армії і повернення до часів 1939 року. Андрей Шептицький, Митрополит Галицький та Архієпископ Львівський — предстоятель Української греко-католицької церкви, який також був одним із тих, хто підтримував створення дивізії, сподівався, що участь молодих людей у організованій армії дисциплінує їх у період зміни влад. До того ж дивізія зможе захистити українців на території, що опиниться у хаосі після вірогідної капітуляції Німеччини [38; 45; 48].

Така підтримка церкви і зокрема митрополита відіграла неабияку роль в часи створення дивізії. В німецьких дивізіях СС священиків не було. А в частинах СС була вимога відмовитися від християнської віри. Духовна опіка дивізією була однією з умов її існування від Українського Центрального комітету, суспільно-громадської установи, яка діяла в часи Другої світової війни на території Галичини і брала участь у організації культурно-освітнього і господарського життя та репрезентації українців перед німецькою владою, а також у створенні дивізії «Галичина». Керівником відділу духовної опіки над дивізією призначили отця Василя Лабу. Усього було 12 священиків, які також пройшли вишкіл [12].

Духовна підтримка, бажання отримати військову підготовку, зброю і небажання бути знову під окупацією Радянським Союзом, а битися на східному фронті за відновлення української державності спонукало галичан іти до лав дивізії. До того ж ставлення німців до галичан відрізнялося від того, що діялося на іншій території України. Якщо на основній частині українських земель проводилася брутальна політика райхскомісара України Е. Коха, на Галичині до українців ставилися інакше через наближеність цього регіону до Заходу і перебування його у складі Австро-Угорської імперії [2].

Прагнення поновити австрійський та німецький вплив на Галичині переслідував губернатор дистрикту «Галичина» Отто Г. Вехтер, який зайняв

цю позицію у лютому 1942 року. Галичина мала займати особливе місце в системі німецької окупаційної політики [2].

Після призначення Вехтера суспільним життям Галичини зайнявся Український Центральний Комітет (УЦК) та його осередки на місцях — Українські Допомогові Комітети (УДК). Такі філії займалися підтримкою наукових досліджень, розвитком спорту, проводили культурно-освітню роботу, готували професійні кадри. І врешті відповідно до свого плану про «особливе місце Галичини в системі окупованих Німеччиною земель», Вехтер вирішив сформувати стрілецьку добровольчу дивізію [2; 5; 6].

Г. Гімmlер — райхсфюрер СС і організатор військ СС — не одразу підтримав ідею створення дивізії, бо вважав слов'ян негідними вчитися у німецьких інструкторів зброї СС [1].

Втім потреба нових військових резервів спонукала взятися до створення військ СС, які б мали відповідну підготовку. Слід також розглянути відмінність між термінами «СС» та «війська СС», яку підкреслював навіть А. Гітлер: «Відмінність між СС і військами СС 27 липня 1942 року під час розмови з М.Борманом визначив сам Гітлер, який заявив: «У жодному разі не можна однаково оцінювати того, хто зачислений до військ СС і того, хто служить у підрозділах СС, безпосередньо підпорядкованих партії. Нині тих осіб, які зачислені до військ СС, потрібно перш за все оцінювати як вояків», — таку цитату наводить А. Боляновський у праці «Український військові формування у збройних силах Німеччини» [2].

О. Хом'як у своїй роботі «Репрезентація воєнного досвіду в пам'яті ветеранів дивізії «Галичина» (1943-2013 рр.)» наводить визначення та історію створення охоронних загонів СС: «Першочергово СС (SS, від нім. Schutzstaffel — охоронні загони) створювалися як елітні відділи особистої охорони Гітлера, куди могли вступити члени нацистської партії, які відповідали необхідним політичним, ідеологічним та фізичним вимогам... Початок Другої світової війни змусив переглянути стратегію рекрутування до СС. Вже взимку 1939-1940 рр. вперше вжито термін Ваффен СС (Війська СС). Відповідно до

Женевської конвенції 1907 р. про правила та звичаї ведення війни, у власній армії заборонялося використання військовополонених і громадян ворожої країни. Тож Німеччина не могла залучати до Вермахту мешканців окупованих країн без німецького громадянства. Виняток становили добровольці. Тож залучення місцевого населення до німецьких формацій у рамках Ваффен СС отримало назву «добровольчого руху», — пише О. Хом'як [36].

Дивізії Ваффен СС проходили вишкіл зразка вермахту, носили сіро-польові й зелені уніформи вермахту, на відміну від чорних уніформ, які носили члени СС. До формації військ СС вдалося залучити представників Бельгії, Данії, Голландії, Угорщини, Франції, Болгарії, Індії, Латвії та інших країн [2; 3].

Ідею створення української дивізії неодноразово висував УЦК і В. Кубійович, громадсько-політичний діяч, історик і провідник УЦК, який врешті у 1943 тісно співпрацював з німцями під час творення дивізії «Галичина». Його погляд на українську дивізію базувався на прикладі Українського легіону часів Австро-Угорської армії Першої світової війни. «Кубійович та лідери УЦК вірили, що спроба здобути незалежність для України 1917-20-х роках провалилася через те, що не було озброєного регулярного війська. Вони вбачали створення військового об'єднання у Ваффен-СС як можливість впровадити основу української армії, яка буде боротися за інтереси України після можливої поразки німців у хаосі, який утвориться на території, де проживають українці. Але в УЦК та німців були різні погляди на ідею дивізії», — пише О. Хромейчук у своїй монографії [45].

О. Хом'як також відзначає постать В.Кубійовича, який у створенні дивізії бачив «можливість для українців стати політичним суб'єктом, об'єднати українців в рамках однієї військової одиниці, а не розпорошених безіменно в складі численних німецьких відділів, і, щонайважливіше, участь у створенні дивізії дозволяла поставити певні політичні вимоги німецькій владі» [36]. Так українські представники у складі органу творення дивізії висунули певні вимоги до німецької сторони стосовно дивізії та її учасників

щодо назви, відзнак, старшинського складу, курсу боротьби і матеріального забезпечення родин вояків. Проте німецька сторона погодилася виконати лише деякі, зокрема ті, що дивізія буде брати участь у війні тільки на Східному фронті, буде забезпечена духовною опікою над вояками, і що родини вояків будуть матеріально забезпечені. Окрім того зобов'язалися звільнити «деяких політичних в'язнів. Тут передусім йшлося про офіцерів та вояків розформованих батальйонів «Нахтігаль» і «Роланд», які після відмови підписати новий контракт перебували під арештом з кінця 1942 р. Їх звільнили, коли вони погодилися вступити до лав дивізії», — пише О. Хом'як [36].

Створення дивізії «Галичина» почалося 12 квітня у Львові із зібрання керівників німецької адміністрації. До формування дивізії підключено Український Центральний Комітет і допоміжний орган — Військову Управу створено 15 квітня 1943 р. для рекрутування та опіки над вояками дивізії, яка складалася із двох німців та дванадцятьох українців, серед яких були — капелан В. Лаба, директор видавництва «Червона Калина» О. Навроцький, інженери М. Хронов'ят, А. Палій, Є. Пиндус і Ю. Крохмалюк, лікар В. Білозор, магістр М. Кушнір, професор З. Зелений. Восьмеро з них брали участь в «Українській галицькій армії» (УГА) [25].

28 квітня 1943 року у Львові проголосили про створення дивізії офіційно. До дивізії планували прийняти «300 українських офіцерів колишньої австрійської армії, які служили в УГА, 100 офіцерів колишньої армії УНР, 100 офіцерів з числа польського війська, 100 колишніх стрільців польської армії для відправлення на курси підстаршин і як 2 000 підстаршин осіб, котрі мали досвід в австрійській чи польській арміях — переважно з числа вояків УГА, які добре володіли німецькою мовою», — такі цифри наводить у своїй праці А. Боляновський [2].

Відповідно до наказу про створення дивізії «Галичина» від 30 липня 1943 року, вона отримала статус іноземного з'єднання в структурі німецьких військ. Від решти дивізій Ваффен СС вона відрізнялася тим, що мала

військових капеланів, власну регіональну відзнаку – галицького лева, до того ж при дивізії перебував представник Військової управи (ВУ) [1; 14; 33].

Звістки про набір до дивізії публікувалися у пресі і набули широкого розголосу. До дивізії зголосилося 80 тисяч українців. З них покликані до медичної комісії — 53 тисячі, з'явилися на медичний огляд — 42 тисячі, прийнято 27 тисяч, подали заяви на звільнення — 1 400, отримали посвідку про прийняття — 25 600, покликані до служби — 19 047, звільнені з вишколу як хворі — 1487, на вишколі 11758, мають бути покликані з 1 до 13 листопада — 6 150 [32; 36].

Назвати дивізію планували «Добровольча дивізія СС «Галичина» або просто «добровольча дивізія «Галичина». Назва цього з'єднання до червня 1944 року в офіційних німецьких документах змінювали п'ять разів. «У квітні 1943 р. його планували назвати «Добровольча дивізія «Галичина» (Freiwilligen-Division Galizien), наприкінці квітня почали називати «Стрілецька дивізія СС «Галичина» (SS-Schützen-Division Galizien), від 30 липня вона була відома як Добровольча дивізія СС «Галичина» (SS-Freiwilligen-Division Galizien), від 22 жовтня як 14-та галицька добровольча дивізія СС (14.SS-Galizische Freiwilligen-Division), а від 27 червня наступного року – як 14-та Гренадерська дивізія Зброї СС (галицька ч. 1) (14.Waffen-SS Grenadier-Division (galizische № 1)). Від середини листопада 1944 р. у її назві в дужках замість «галицька ч. 1» фігурувало «українська ч. 1», а 24 квітня 1945 р. вона була перейменована в 1-шу Українську Дивізію Української Національної Армії (1-шу УД УНА)» — фіксує у своїй роботі А. Боляновський [1]. Саме останню назву дивізійники використовували після війни для найменування об'єднань дивізійників — братств.

Військовий вишкіл дивізія проходила на військовому полігоні Гайделягер (Heidelager) поблизу польського містечка Дембіца, а тоді у навчальному таборі Нойгаммер (Neuhammer), де дивізія дислокувалася від лютого до початку жовтня 1944 року [33; 36].

«Як і вояки частин УВВ [М. В. — Українське визвольне військо, добровільні формації, створені з полонених радянської армії української національності в німецькій армії у 1943-45 роках], дивізійники змушені були складати формальну присягу А. Гітлеру як «начальному командувачеві німецької армії і командувачеві усіх молодих європейських народів у боротьбі проти большевізму», — пише А. Боляновський [1].

У Додатку А міститься текст присяги 1943-1944 року, і 1945 року, після переформування дивізії. У тексті присяги від 1945 року, коли дивізія у складі 1-ї Української Дивізії Української Національної армії присягала П. Шандрукові, немає згадки про А. Гітлера. Для порівняння також представлено присяги, які проголошували війська СС і вермахту.

Дивізія у кількості 2000 осіб брала участь у ліквідації відділів радянських партизан у складі групи «Байєрсдорф» у Східній Польщі. А у липні 1944 року у неповному складі обороняла Львів: частини дивізії були у другій лінії оборони. Червона Армія оточила захист поблизу міста Броди, що розташоване за 100 кілометрів від Львова. Всередині цього оточення, відомого як «Бродівський котел», опинилася і частини дивізії. З оточення вийшло «від 3000 до 3600 вояків включно із запасним полком (1200 осіб), який безпосередньої участі у бойових діях не брав», — пише О. Хомяк [36].

Після чого дивізію переформували і наприкінці вересня — початку жовтня 1944 року направили у Словаччину для боротьби із партизанами. «26 січня 1945 р. дивізію переміщено в Югославію для боротьби з «тітовськими партизанами», в березні-квітні — на фронт в Австрію та Словенію на оборону лінії Гляйхенберг-Фельдбах», — пише О. Хомяк [36].

Напередодні капітуляції Німеччини — 12-14 березня 1945 року — під час Наради у Веймарі П. Шандрук, генерал-хорунжий армії Української Народної Республіки, учасник польсько-німецької Війни на боці Війська Польського, професор В. Кубійович, провідник Українського Центрального Комітету, адвокат доктор О. Семенко і секретар інженер П. Терещенко склали Український Національний Комітет — організацію, що представляла

українські інтереси перед Німеччиною. 12 квітня 1945 року райхсміністр А. Розенберг визнав від Німецького Державного Уряду, що Український Національний Комітет є єдиним представником українського народу і має право об'єднати українців, що перебувають у складі німецьких збройних сил, для створення «української армії визволення» [34].

Комітет взявся до створення Української національної армії і 17 березня 1945 року призначив генерала П. Шандрука командиром УНА. Завдяки створенню формації українські військові відділи уникли включення до складу Російської визвольної армії А. Власова, яка воювала на боці Німеччини, була врешті взята у полон і передана до Радянського Союзу, чого не сталося з дивізією. 3 квітня 1945 року дивізія стала підпорядковуватися Українській національній армії і змінила назву на 1-шу Українську дивізію УНА. 24 квітня П. Шандрук прийняв від дивізійників присягу на вірність українському народові [34].

До Української Національної армії також увійшли: протитанкова бригада «Вільна Україна» під командуванням полковника П. Дяченка (1900 вояків), бригада Вільного Козацтва під командуванням полковника П. Терещенка (350 вояків); бригада особливого призначення отамана Т. Бульби-Боровця (400 вояків); 281-ша запасна бригада полковника Ф. Гудими (5 000 вояків) розташована у Данії; два полки охоронної служби (1000 вояків), які служили в Бельгії та Голландії; 250 людей у групах протилетунської охорони в районі Берліна; відділи жандармерії. У збройних силах Німеччини загалом перебувало понад 220000 українців, що мали б долучитися до УНА [34].

«Після капітуляції нацистської Німеччини, вояки 1-ої УД УНА були інтерновані британськими та американськими військами в Австрії. Німецький персонал дивізії (понад 2000 осіб) було відокремлено від українців. За даними Санітарно-харитативної служби Українського Червоного Хреста, восени 1945 року у полоні перебувало 11 940 дивізійників-українців: 10 040 осіб – в

таборах Італії, 1342 – в Німеччині, 468 – в Австрії», — такі дані наводить О. Хом'як [36].

1.2 Становище дивізії після капітуляції: правовий статус, дилеми вибору, переселенчі табори.

Після капітуляції Німеччини дивізійників вже у складі 1-ї Української дивізії УНА інтернували британські та американські війська в Австрії. Сформована дивізія складалася тепер не лише з тих, що були відібрані у квітні 1943 року, а і симпатиків та тих, хто хотів уникнути полону та примусової репатріації. Приблизно 1500 дивізійників перебували під юрисдикцією американців. До січня 1947 року їх звільнили. Більша частина дивізійників — загалом приблизно 11 000 вояків — опинилися у полоні британців і 25 травня 1945 року були перевезені в Італію [36; 46].

Вони спершу перебували в таборі біля Белярії. Саме тут комбатантів застала радянська репатріаційна комісія, що мала на меті виокремити громадян Радянського Союзу і повернути їх на батьківщину. Як наслідок — засудити за зраду. Комісія мала б застосувати принцип примусової репатріації для тих громадян Радянського Союзу, які були захоплені в німецьких мундирах, або які були учасниками збройних сил СРСР станом на чи після 22 червня 1941 року і яких згодом не було звільнено від служби, або за наявності доказів, що вони надавали допомогу та підтримку ворогові [37].

Серед членів дивізії «Галичина» були такі, але аспект з громадянством не давав право на репатріацію. Репатріювати могли лише тих, хто станом на 1 вересня 1939 року мав радянське громадянство і перебував на території Радянського Союзу. Тому хоча не всі члени дивізії були родом з Галичини, «більшість з них стверджували, що були родом з регіону, який Радянська Армія окупувала лише 17 вересня 1939 року. Таким чином, за відсутності доказів про перебування в дивізії радянських громадян, дивізійники не цілком відповідали критеріям примусової репатріації. Отож, британська влада не мала можливості силоміць відправити членів дивізії в СРСР, але, водночас, рішення дозволити понад 8,000 осіб, які здалися в полон в німецьких мундирах переїхати до Великобританії було б дуже контroversійним», — пише

дослідниця О. Хромейчук. Хоча декого радянська комісія все ж відібрала. «Приблизна кількість осіб, які повернулися добровільно, коливається від 50 (як вказано в звіті британської комісії) до понад 1 тис. осіб» — такі цифри наводить О. Хромейчук [37].

Проте масова репатріація дивізії не відбулася. Хоча подібні утворення, такі як Козацький корпус, чи Російська визвольна армія, були піддані репатріації після Ялтинської конференції. Так, 50-тисячна Російська визвольна армія (Русская освободительная армия, «РОА») після свого першого і останнього бою із Червоною армією на річці Одер навесні 1945-го відступила у напрямку Праги, щоб здатися альянтам. А 6 травня 1945 року половина армії виступила проти німецьких військ і підтримала празьке повстання [12].

За два дні чеські комуністи-партизани взяли до арешту армію «РОА», тоді ж до міста зайшла Червона армія. 10 травня «РОА» здалися альянтам, а за два дні А. Власова захопили і доставили в штаб маршала Конєва, звідти в Москву. У серпні 1946 року Власова та інших вищих офіцерів «РОА» після закритого судового процесу повісили. Інша військова формація етнічних українців та росіян у німецькій армії — Козацький корпус, який здався британській армії 12 травня 1945 року в Югенбурзі. 27 травня того ж року англійці видали цей корпус радянській владі [12].

Проте з дивізією такого не сталося. І тут причини полягають як у формальному визначенні дивізійників як громадян СРСР, так і у підтримці дивізії Військовою Управою і генералом П. Шандруком зокрема. «Ставши цивільним, генерал П. Шандрук намагався пояснити альянтським військовим властям характер української дивізії, обставини, в яких добровольці вступали до неї... Ген. Шандрук також відвідував місця, де перебували українські полонені, листувався з ген. Михайлом Кратом, який став комендантом табору полонених у Белярії в Італії, навіть подався був до Італії, але англійські власті не пустили його туди» [12].

І хоча альянти все одно діяли згідно з політикою та інструктажем урядів своїх країн, таке лобювання статусу дивізії, що не підлягає репатріації, далось взнаки при перевірках британською комісією.

Під час перебування у таборі до дивізійників також приходила комісія із польського II-го Корпусу із метою вербування до свого війська. «Ходили чутки, що як колишні громадяни Польської держави, так чи так будемо видані їм, а тоді вже інакше будуть з нами обходитися... Якимось нещиро звучало їхнє виправдання, мовляв, так чи так нас всіх видадуть англійці большевикам, то краще тепер добровільно вибрати менше лихо», — згадує Є. Загачевський у роботі «Белярія–Ріміні–Англія» [8].

Про причини уникнення репатріації, пов'язані з проблемою визначення громадянства українців, пише і А. Родал у своєму звіті до комісії розслідування військових злочинців у вересні 1986 року «Nazi war criminals in Canada: the historical and policy setting from the 1940s to the present»: «Альянти не визнавали українців як окрему національну групу до літа 1947 року. Згідно з британською директивою від 29 грудня 1945 року, особи, що прибувають з України, повинні бути класифіковані як громадяни країни, в якій вони проживали 1 вересня 1939 року, а за умовами Ялтинської угоди всі такі особи, які жили на радянській території станом на 1 вересня 1939 року, мали бути повернуті в СРСР. Тому звичайною практикою для українських ДП та інших осіб, які потрапили до категорії "радянських громадян", є спотворення їхнього походження для того, щоб уникнути репатріації до Радянського Союзу. Українські та білоруські ДП мали особливо ефективні засоби, щоб замаскувати свої передумови та уникнути передачі Союзу. Відповідно до Ризького договору (1921 року), білоруська і українська землі були розподілені між Радянським Союзом (а точніше двома республіками, що входять до складу Білоруської РСР і Українською РСР) на Сході, і Польщею — на Заході. Позиціонуючи себе як західні українці з колишніх польських юрисдикцій, з якими вони поділяли спільну мову та культуру, східні (радянські) українці

могли б уникнути насильницької репатріації», — зазначає А. Родал у своєму звіті [49].

Таким чином навіть громадяни Радянського Союзу, вивчивши назви і місцевості на Західній Україні від своїх побратимів, могли видати себе за місцевих жителів Західної України, які в ті часи були громадянами Польщі, і уникнути репатріації до Радянського Союзу.

У таборах дивізійників відвідували священники з Риму і єпископ Іван Бучко, Апостольський візитатор українців-католиків у Західній Європі, які привозили кореспонденцію і новини з України [8].

Вони інформували дивізійників про зміни в політичній ситуації в СРСР та рішення, які могли вплинути на долю полонених. До того ж присутність єпископа позитивно впливала на духовний і моральний стан солдатів. Дослідниця О. Хромейчук робить припущення, що присутність єпископа також позитивно вплинула на ставлення до них британських військових. Окрім того іміджем дивізійників опікувався Б. Панчук, офіцер розвідки Королівських військово-повітряних сил Канади (RCAF) українського походження [37].

Після того дивізійники були переведені у табір поблизу Ріміні, де перебували з листопада 1945 року до травня 1947-го і отримали статус «підданого ворожого персоналу» (Surrendered Enemy Personnel, SEP). О. Хом'як у своїй дисертації пояснює, що різниця у статусі між «військовополоненими» і «підданим ворожим персоналом» полягала в тому, що перші потрапили в полон під час бойових дій, а другі — здалися добровільно. «Відомо, що в Ріміні 176 осіб перейшло до польського корпусу генерала Владислава Андерса, орієнтовно 200-300 осіб втекло з табору», — пише О. Хом'як [36].

А. Боляновський у книзі «Дивізія “Галичина”: історія» пише, що у таборі в Ріміні організували молодіжну організацію «Студентська Громада», до якої увійшло 800 учасників дивізії, Літературно-мистецький клуб, товариство «Просвіта», Пластові гуртки для юнацтва, професійні об'єднання. Була бібліотека, професійні курси для отримання спеціальності, видавали

часописи «Життя в таборі» — щоденний часопис, «Батьківщина» — щотижневий, «Юнацький зрив» — двотижневий і «Оса» — гумористично-сатиричний двотижневик, а також журнали «Наш Шлях» і «Гроно». Померлих у таборі ховали на цвинтарі у Чезарії, було споруджено греко-католицьку і православну церкви. Був свій театр, джазовий і симфонічний оркестр, два хори — «Бурлака» і «Славутич», футбольна і баскетбольна команди [1].

«Казалося, що в зимових місяцях у цілому комплексі таборів біля Ріміні перебувало коло півмільйона полонених», — згадує Є. Загачевський, колишній дивізійник, автор репортажу-спогадів «Белярія–Ріміні–Англія». Там само автор описує, як було влаштовано табір: що головними «вулицями» були Львівська і Київська, був магазин, бібліотека, приміщення, де проводили професійні навчання, де розташовувалися пресові органи, хори, бандуристи і танцювальні гуртки, була площа, де грали в ігри і дивилися кіно, греко-католицька і православні церкви також мали свої місця у таборі [8].

У спогадах про табірні роки Є. Загачевський пише: «Всі, однак, знали або інстинктивно відчували, що найгірше буде із тими, які піддадуться байдужості, апатії, втратять віру в те, що навіть найбільш важкі таборові умовини, при добрій волі можна і треба перебороти. Тому-то таким швидким темпом почали організовувати різні курси, школи, виклади, відчити, хори, а з цим і концерти, гуртки сальонової і джазової оркестри, театральні вистави, літературні й дискусійні вечори, лекції чужих мов, широку видавничу діяльність» [8].

Така організованість, влаштована, щоб пережити кризові часи, далі перенеслася і в еміграцію — коли у кризовій ситуації переїзду на нову землю дивізійники або долучалися до утворених попередніми хвилями діаспори гуртків з метою збереження себе частиною української спільноти, або створювали свої гуртки, дивізійні, щоб не втратити ту дивізійну спільнотність, яку вони тримали з часів таборів [26].

«Вони створили так званий «народний університет» і випускали інформаційний бюлетень з доступною інформацією та чутками, які поширювались про ситуацію в Україні, що тепер була цілковито у складі СРСР. Ці дії сприяли створенню певного нарративу, який використовувався як самими дивізійниками, так і британською комісією з перевірки біженців, зображуючи членів дивізії, як людей зацікавлених у навчанні та відновленні свого життя. На зміну образу полонених ворогів, членів Ваффен СС, прийшов образ миролюбних, працьовитих чоловіків, пригноблених радянською владою», — пише О. Хромейчук [45].

У Ріміні над дивізійниками була проведена ще одна комісія — британська. Комісія полягала в перевірці дивізійників на причетність до злочину проти людства і їхню належність до громадян СРСР, яким загрожувала репатріація. Проте вибірка опитування становила 2,5% загальної кількості полонених дивізійників — 219 осіб, як зазначає О. Хромейчук із посиланням на «Звіт комісії у справах біженців щодо українців у таборі ворожого персоналу, який здався в полон («СЕР») № 374, в Італії». До того ж 1-а українська дивізія Української національної армії та дивізія Ваффен СС «Галичина» у звіті розглядаються, як дві різні дивізії. «Або британська комісія не усвідомлювала, що Ваффен СС «Галичина» і 1-а УД УНА були однією і тією ж дивізією, або вони вирішили сприймати її як два окремі формування, щоб уникнути труднощів пов'язаних з приналежністю дивізії до Ваффен СС», — пише О. Хромейчук. Після перевірки британцями у Ріміні дивізійники були допущені до Англії [45].

Ще у Ріміні до дивізійників приїжджали Посол Канади українського походження А. Глинка і канадський військовий українського походження Б. Панчук. Наявність української діаспори за океаном давала можливість лобювати процес перевезення дивізійників туди. Так, в українській канадській пресі зустрічаються інформаційні повідомлення про те, що переміщені особи шукають родичів з села, які могли б їх спровадити до Канади

— тобто надати папери, що підтверджують, що людина буде мати де жити і працювати, і матиме опіку на перший час перебування. Є.Загачевський у своїх спогадах пише: «З заокеанських країн присилали «афідавіти», «ашуранси» і Бог знає ще які папери, що мали підтвердити, що такий-то й такий зможе поселитися в даній країні, маючи вже запевнену працю, місце замешкання й опіку на перший час перебування. Вироблювано документи, як пашпорти «Міжнародного Червоного Хреста», делегат якого перебував у Римі». Автор пише, що і собі виробив такий документ. Приклад цієї посвідки знаходимо у особистому архіві родини Кудли — Додаток Б.

Володимир Кудла, колишній військовий дивізії, який також перебував у таборі в Рімні, зробив собі такий документ 8 січня 1947 року. На ньому зокрема вказано місто Рим, ім'я, прізвище, дата і місце народження, відомості про батьків і професію, громадянство. У розділі громадянство вказано «без громадянства». Вказано також країни, куди особа хотіла б направитися. Тут — Аргентина і Канада. Окрім того тут треба було вказати колір волосся, очей, форму носу, особливі відзнаки. Заповнено документ італійською мовою.

27 травня 1947 приблизно 8500 вояків дивізії перевезли до Англії у робітничі табори, де вони, як учасники бойових дій на боці Німеччини, працювали тільки за харчування в рамках відшкодування збитків Англії, які наніс Третій Рейх у роки Другої світової війни. Їх розмістили у таборах переважно в сільськогосподарських регіонах східної Англії і південної Шотландії. 1948 року дивізійники змінили статус військовополонених на статус Європейських добровільних робітників (ЄДР) [8].

У Англії дивізійники перебували до осені 1948 року, коли їх звільнили з полону, бо союзні країни антигітлерівської коаліції домовилися звільнити полонених до кінця 1948 року. 11 жовтня 1948 року з полону звільнили останню групу дивізійників і, отримавши статус переміщених осіб, вони емігрували до Канади, США, Австралії, або залишилися у Англії [1; 22].

О. Хом'як аналізує вирок Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, який визнав систему СС «злочинною організацією» і наводить

цитату: «Неможливо відокремити будь-яку частину СС, яка б не брала участі у цій злочинній діяльності. Загальні СС брали участь у переслідуванні євреїв і використовувались для охорони концентраційних таборів. Частини військ СС брали безпосередню участь у вбивствах військовополонених і звірствах в окупованих країнах». Але також вона пише про те, що «у вирокі трибуналу не йшлося про колективне покарання. Винні у злочинах притягувались до відповідальності на засадах доведення їхньої індивідуальної вини. Засудженню не підлягали й ті особи, які «були мобілізовані державними органами таким чином, що вони не мали права вибору, а також ті особи, які не скоїли подібних злочинів». Таким чином загальна провина не може накладатися на кожного учасника і необхідне доведення індивідуальної провини. Під час комісії таку провину не було доведено — тому члени дивізії змогли набути цивільного статусу і емігрувати, зокрема, в Канаду [36].

Отже мобілізувати спільноту воювати у складі дивізії проти Радянського Союзу стало можливим за духовної і моральної підтримки авторитетів, що перебували в той час на Галичині. Дивізія за час свого існування змінила декілька назв і оновила свій склад на більш ніж 70% після битви під Бродами за оборону Львова. Пройшла дві комісії і змінила два табори полонених, а далі — робочий табір у Англії. І врешті отримала дозвіл на еміграцію за умови персональної перевірки кожного члена дивізії.

РОЗДІЛ II. УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ В ПРОЦЕСІ ЕМІГРАЦІЇ ВОЯКІВ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА» ДО КАНАДИ

2.1 Особливості середовища української діаспори Канади, в яке переїхали дивізійники.

Канада — третя країна за кількістю етнічних українців (після України та Російської Федерації) [35]. Еміграцію до Канади прийнято ділити на три хвилі. Перша хвиля імміграції починається 1891 року, коли у місцевості Една-Стар біля Едмонтону оселилися іммігранти з Небиліва (Галичина). З 1891 до 1914 років кількість українців, що приїхали до Канади, сягала близько 170 тисяч. Переважна більшість з них освоювали отриману землю, були фермерами, але також були задіяні у роботі в містах. Друга хвиля еміграції (1922-1939 роки) привела до Канади близько 68 тисяч українців [7; 17; 29].

Масштабна імміграція почалася 1925 року і продовжувалася протягом чотирьох років. У цю хвилю міграції також потрапляють учасники визвольної боротьби 1917-1922 років, політичні емігранти, які поживали громадське життя. 1924 року засновано «Союз українців Канади», на початку 1930-х років з ініціативи ОУН(М) виникла суспільно-політична організація «Українське Національне Об'єднання» (УНО). «Комітет Українців Канади» (від 1989-го — «Конгрес українців Канади») почав свою роботу у 1940 році, об'єднавши всі українські організації в Канаді. 1948 створено осередок «Спілки української молоді» (СУМ), яка діяла з 1925 року в Україні. Ще одна молодіжна організація «Пласт» також поширилася в Канаді після Другої світової війни. «Ліга Визволення України», створена 1949 року, поставила собі за мету консолідацію українських державницьких організацій, щоб сприяти процесу визволення України та активізувати українське громадське життя в Канаді [21].

Якщо 1911 року понад 85% українців жили на фермах і були зайняті у сільському господарстві, то до 1921 року майже 20% жили у містах. А 1931

року майже 30% українського населення жило у містах. До 1941 року відсоток зріс до позначки 34. Це було зумовлено і як зміною поколінь, бо молоде населення не бачило майбутнього у селах, і розвитком сільськогосподарського знаряддя, який полегшив людську працю на землі, і притоком нової хвилі еміграції, що прийшла після Першої світової війни.

У 1924 році у Львові та Вінніпегу з'являються комітети з опіки над переселенцями, які підтримували митрополит Андрей Шептицький зі Львова і Никита Будка з Канади, директор кооперативного банку «Дністер» д-р Степан Федак, голова Матірнього Товариства «Просвіта» Михайло Галущинський та директор Краєвого Союзу Кредитового Омелян Саєвич [21]. Громада в Канаді мала досвід приймати еміграцію ще після Першої світової війни — у другу хвилю еміграції.

До приїзду третьої хвилі еміграції у Канаді вже діяли різні церковні осередки. Українська католицька церква з 1948 року представлена трьома екзархатами: Вінніпегським, Едмонтонським і Торонтським. До 1951 року, за підсумками дослідника М. Марунчака, Українська католицька церква Канади мала 229 священників, у тому числі 63 ченця, і на території країни розташовано 14 чоловічих монастирів і 23 жіночі чини, де працювали понад 200 сестер і новичок [21].

При них були 13 цілоденних шкіл, дві лікарні, три будинки для людей похилого віку і три сиротинця. Українська греко-православна церква на 1951 рік мала понад 200 парафій, місій та місійних станиць, 70 священників і 11 тисяч православних — приблизно 28% українського населення. Також була і місцева протестантська церква, яка налічувала 50 тисяч мирян [21].

Україномовна преса Канади була представлена такими виданнями: «Канадійський фермер», засноване Ліберальною партією 1903 року, «Канадійський ранок», яке видавала з 1905 року релігійна громада протестантів, «Український голос», що досі видається у Вінніпезі з 1910 року. Це були ще видання піонерської доби. «Новий шлях», «Український робітник» і «Українські вісті» — новіші видання, утворені у 1930-х роках. Так «Новий

шлях» — видання Українського Національного Об'єднання (УНО) — утворилося 1930-го року і виходить донині. У Торонто також виходив незалежний тижневик «Вільне Слово», а також від 1948 року — «Гомін України», який організувала вже третя хвиля еміграції [21; 42].

Третя хвиля еміграції (1946-1961) була спричинена Другою світовою війною. Наприкінці війни в Західній Європі перебувало понад два мільйони українських переміщених осіб та біженців. Серед них були робітники, примусово вивезені до Німеччини під час війни; емігранти із 20-х років, що навчалися у Європі; представники інтелігенції та політичні діячі, які виїхали з України через переслідування радянською владою; червоноармійці, що потрапили в полон німців і вижили; члени українського націоналістичного руху та політичні в'язні, яких наприкінці війни звільнили з німецьких концтаборів [25; 47].

Опікувалася такими людьми УНРРА – від англomовної назви United Nations Relief and Rehabilitation Administration — «Адміністрація Організації Об'єднаних Націй для допомоги і відбудови» — міжнародна організація, створена державами антигітлерівської коаліції 9 листопада 1943 року у Вашингтоні. Ця організація також репатріювала переміщених осіб в країни їхнього походження. Основна репатріація (добровільна і примусова) відбулася влітку і восени 1945 року [47].

Після закінчення масової репатріації в Західній Європі залишилося 220 000 – 250 000 українців, які не бажали повернутися в СРСР і залишилися в таборах для переміщених осіб чи поза таборами. Коли 1947 року повноваження УНРРА закінчилися, «Міжнародна організація у справах біженців», яка проіснувала до 1952 року, почала переселяти переміщених осіб та біженців в країни, що могли їх прийняти. У цьому переселенні брали участь й українські організації «Центральне Українське Допомогове Бюро» (ЦУДБ) та «Союз Українців у Великій Британії» [25].

Громадська установа ЦУДБ була заснована у Лондоні у вересні 1945 року «Союзом Українських Канадійських Вояків», головою якого був

Б.Панчук, під патронатом «Українського Канадського Допомогового Фонду» (УКДФ) та «Злученого Українського Американського Допомогового Комітету» (ЗУАДК). ЦУДБ надавало українським переміщеним особам та біженцям матеріальну допомогу, намагалося запобігти їхній примусовій репатріації до СРСР [47].

ЦУДБ і КУК стали тими органами, що активізували спільноту в Канаді для допомоги біженцям, які опинилися у Західній Європі. Більшість українських біженців переселилися в США або Канаду, інші в Південну Америку, Австралію або різні країни Західної Європи чи залишилися в Західній Німеччині або Австрії.

Близько 37 тисяч українців оселилися у Канаді і стали третьою хвилею імміграції. Саме третя хвиля стала найбільше працювати над збереженням української ідентичності шляхом включення в діяльність українських релігійних та культурних установ і створення своїх громадських об'єднань. Але, зокрема переселенці з третьої хвилі, що прибули до Канади упродовж 1947-1949 років з таборів у Німеччині та Австрії, організували 1949 року наукове Товариство ім. Шевченка у Торонто, Канаді [21].

До 1949 року у парламенті Канади було представлено двоє українців. На федеральних виборах 1904, 1911 і 1921 років серед кандидатів був лише один українець, який не проходив до парламенту. 1926 року вперше було обрано до парламенту українця — Михайла Лучковича від Партії об'єднаних фермерів (United Farmers Party) у Альберті. До 1949 року кількість кандидатів, що висувалися, зросла до 10 чоловік, але максимальна кількість кандидатів, що була обрана до парламенту — двоє, на виборах 1945 року. У 1953 році на вибори висунули 18 кандидатів, з яких пройшли чотири, а у 1958 з 20 кандидатів-українців семеро були представлені у парламенті [42]. Таким чином політичне і громадське життя української діаспори після третьої повоєнної хвилі еміграції пожвавилось.

У повоєнний період до Канади загалом емігрувало більше трьох мільйонів людей різних національностей. Такі цифри подає О. Лещенко у

роботі «Canadian Immigration Policy and Admission of the Galicia Waffen — SS Division, 1946-1952». 1 222 519 осіб офіційно емігрували до Канади з 1945 по 1955 рік, у тому числі 166 000 переміщених осіб, які в'їхали в країну з 1947 по 1952 роки. «Серед українців у Європі Канада була дуже гарним місцем для початку нового життя, оскільки вона виглядала як обіцяна земля. З цієї причини 533 тис. українських переміщених осіб прибули до Канади з 1945 по 1952 рік. Ця третя хвиля української імміграції до Канади складалася в основному з тих, хто вважав себе політичними емігрантами», — пише О. Лещенко у своїй праці [53].

У роботі О. Лещенко також йдеться про те, що до кінця 1940-х років канадська імміграційна політика все ще регулювалася Законом про імміграцію 1910 року. І він залишився практично недоторканим до 1952 року. Однак існували та звані «бажані імімігранти» — фермери, особливо зі статками чи власними господарствами, сільськогосподарські робітники. Такі ж умови продовжували діяти і в післявоєнний період. Після війни один мільйон канадських чоловіків і жінок, які були зайняті у військовій промисловості, потребували іншої роботи. І ще 975 000 членів канадських збройних сил повинні були знайти собі застосунок у післявоєнний час. «Понад 48 тисяч військовослужбовців одружилися за кордоном, а їхні дружини разом з 22 тисячами дітей прибули до Канади з 1944 по 1946 рік», — подається у роботі О. Лещенко [53].

30 січня 1947 року Кабінет міністрів прийняв наказ про подальше розширення бази для прийому близьких родичів. Прем'єр-міністр Маккензі Кінг у заяві від 1 травня 1947 року проголосив цілі післявоєнної міграційної політики Канади. Він наголосив на тому, що Канада продовжуватиме обирати і виключати певні типи мігрантів, а міграція в Канаду — це привілей. Проте країна потребує більшої кількості населення, і міграція є предметом внутрішньої політики. Коли в 1947 році було видано дозвіл на переміщення людей до Канади, українці приєдналися до потоку тих, хто шукав притулку за кордоном. З 1946 до 1954 року за рахунок еміграції населення Канади зросло

на 2 298 000 людей, — такі цифри подає О. Лещенко. Аналізуючи період із 1947 до 1952 як найактивніший час еміграції саме серед українців, то із загального числа переміщених осіб у цей час українці становили у середньому 12% (від 2 до 21%) [53].

2.2 Роль українських діаспорних організацій у лобюванні переїзду дивізійників до Канади.

Колишнім воякам дивізії «Галичина» Кабінет міністрів Канади дозволив іммігрувати 1950 року за підтримки української громади в Канаді попередніх хвиль еміграції. Українська спільнота, сформована двома хвилями еміграції, яка вже мала досвід приймання біженців після Першої світової війни, мобілізувала свої сили на те, щоб прийняти і третю хвилю. 1 жовтня 1949 року Комітет Українців Канади (КУК) у обіжнику, що видавався у Вінніпегу, опублікував «Заклик в Справі Імміграції Українських скитальців до Канади». КУК звернувся до отців-парохів та інших товариств у Канаді, а також до українців Канади, щодо допомоги у перевезенні 500 родин українських науковців та спеціалістів [9].

КУК просить «розшукати у вашій місцевості власника дому, який схоче сприняти на мешкання таку родину після її приїзду — очевидно, за заплавою чиншу. Також просимо вишукати майбутнє місце праці для такої людини. Це може бути в якійсь культурно-освітній чи господарській установі Вашої місцевости, при парохії, може навіть у Вашій власній установі, далше в приватних бізнесах та інших підприємствах. Коли одно і друге буде запевнене, — просимо підписати залучену заяву в англійській мові та цю заяву негайно вислати на нашу адресу. Вона буде долучена до аплікації, що ми самі підпишемо та внесемо до Імміграційного Уряду. Заяву може підписати кожна парохія, кожне українське товариство чи організація, й також кожна українська родина, що диспонує певним майном у Канаді», — йдеться у заклику від КУКу [9].

У виданні «Український голос» за 1946-1953 роки містяться оголошення про пошук і допомогу у перевезенні людей, оголошення роботи бюро, які займаються питаннями міграції, а також заклики до фермерів та інших роботодавців від КУК з проханням вислати заяви із кількістю переміщених

осіб, яких вони готові прийняти до себе на роботу. Забезпечення роботою давало більше шансів отримати дозвіл на імміграцію. 8 січня 1947 в «Українському голосі» вийшов «Заклик до українського суспільства» від «Центрального українського допомогового бюро», написаного 23 грудня 1946 року від імені Б. Панчука, директора, А.І. Яремовича, А. Храпливої та А. Панчук з проханням жертвувати на фонд для «збігців у Лондоні»: «Ми не сміємо допустити до того, щоб колись хтось із нової еміграції міг сказати, що **стара еміграція** [виділено у оригіналі] не подбала про її переселення так, як чуємо між нашими піонерами в Америці і Канаді...» — Додаток В.

31 травня 1950 року Кабінет міністрів Канади прийняв постанову про те, що «українців, які тепер перебувають у Великобританії, можна допустити до Канади без огляду на їхню службу в німецькій армії; однак, їх потрібно спеціально перевірити», — наводить дослідник А.Боляновський. На запит канадського Міністерства у справах імміграції та надання громадянства, 4 вересня 1950 року англійське Міністерство закордонних справ повідомило про невинність дивізії у злочинах проти людства, посилаючись на англійську комісію [1].

Думки канадської та української громади щодо новоприбулих емігрантів — колишніх вояків дивізії «Галичина» — розділилися. Зокрема, Кандський Єврейський Конгрес поставився вороже і у липні 1950 року надсилав у Міністерство громадянства та імміграції список із 94 імен, які начебто були задіяні у співпраці з нацистами проти євреїв. Багато з цих імен були або тільки прізвищами, або загальними українськими іменами, проте їх перевірили і не знайшли збігів у списках районах еміграцій в Канаді, які приймали переселенців. «У їхніх індексах жодне з імен не містилося, окрім Дмитра Донцова, який вже був у Канаді, але не мав попереднього військового зв'язку з дивізією «Галичина», — пише дослідниця О. Лещенко [53].

Окрім того, група українців із радянськими настроями — ліві організації — «Українська асоціація праці і фермерів храму» (Ukrainian Labour and Farmer Temple Association), її наступник — «Асоціація українських канадців»

(Association of Ukrainian Canadians), а також «Доброчинна Асоціація робітників» (Workers' Benevolent Association) 1946 року розпочали власну антидивізійну кампанію і протестували проти міністра імміграційної політики [44, 53].

Ряд статей з'явився в «Українському житті» (Торонто), «Українському світі» (Вінніпег), в «Українському канадійці» (Торонто), в яких автори виступили проти прийняття членів дивізії. Так, після вибуху під час дитячого концерту 8 жовтня 1950 року у залі «Асоціації об'єднаних українців Канади» в Торонто, організатори звинувачували у нападі ветеранів "фашистської СС". В «Українському канадійці» від 15 жовтня 1950 року з'явився заголовок: «Нацисти бомбардують залу АОУ» [53].

Частина громади, що не мала радянських настроїв, підтримувала дивізійників від часів полону у Ріміні і піклувалася про можливість їхньої еміграції на Захід. Вищезгадане «Центральне Українське Допомогове Бюро» у 1947 році активно допомагало у питанні еміграції колишнім воякам дивізії «Галичина», які тоді прибували до Англії. Б. Панчук був директором бюро у цей час. Панчук Богдан — педагог і громадський діяч українського походження, що народився в Канаді у 1915 році. У 1940-му вступив до Військово-повітряних сил Канади. Після закінчення війни в Європі у травні 1945 року став одним із головних організаторів допомоги українським переміщеним особам і біженцям в Європі та заходів проти їх примусової репатріації до СРСР. Брав участь у створенні «Союзу Українських Вояків у Польських Збройних Силах» і «Союзу Українців у Великій Британії» (СУБ). У 1946 році звільнився з військової служби і очолив Канадську місію допомоги українським жертвам війни, яка діяла до липня 1947 року, відвідував табори для переміщених осіб. Зокрема табір у Ріміні, де перебували дивізійники [47].

«Центральне Українське Допомогове Бюро» підтримувало дивізійників ще з часів їхнього перебування у таборі в Ріміні і звернулося про допомогу у справі дивізії до Ватикану, «Оскільки Міжнародна організація у справах біженців (International Refugee Organization) не вважала дивізійників такими,

що мали право на отримання допомоги (адже їх класифікували, як ворожий персонал, що здався в полон)», — пише дослідниця О. Хромейчук [45].

У листопаді 1946 року представники ЦУДБ на зустрічі з апостольським делегатом в Лондоні просили, щоб члени дивізії мали змогу іммігрувати в різні країни замість того, щоб бути примусово репатрійованими. І «в разі зриву домовленості з італійським урядом, надати їм можливість стати громадянами Ватикану, допоки у них не з'явиться можливість емігрувати», — цитує О. Хромейчук [45].

Б. Панчук протягом 1947-1950 років надсилав до відділів імміграції та зовнішніх справ Канади меморандуми щодо можливості еміграції вояків дивізії [53]. У меморандумах він підкреслював антикомуністичну мотивацію членів дивізії, те, що вони були католиками молодого віку. Б.Панчук також заявив, що декілька сотень мають родичів у Канаді, які хотіли б їх спонсорувати [49].

Серед інших статистичних відомостей, він надіслав таблицю зайнятості осіб, серед яких найбільше було задіяно у сільському господарстві (4977 осіб), технічну зайнятість мали 1,922 особи, адміністративну — 164, професійну — 87, та інші види зайнятості — 1,378. Усього 8,528 особи. «Панчук зауважив, що серед колишніх членів Галицької дивізії були слюсарі, ковалі, художники, лікарі, кухарі, трактористи, електрики, ветеринари, радіомеханіки, піаніно-тунери, кравці, взуттєвики і т.д. Було близько 200-250 студентів із закінченою середньою школою і частковою університетською підготовкою, чия освіту перервала війна», — пише дослідниця О. Лещенко [53].

Б.Панчук також подав класифікацію за віком, де найбільше було людей 20-25 років — 3 341 осіб, 25-30 років — 2586 осіб, 30-40 років — 1574 осіб, 40-50 — 456 осіб, більше 50 років — приблизно 110 осіб і до 20 років — приблизно 44 особи. І за релігією, де переважна більшість — 7 234 особи — належали до греко-католиків. Окрім того важливим фактором для лобіювання переїзду дивізійників як робочої сили стала статистика стосовно сімейного

стану чоловіків. Так переважна більшість — 6 286 осіб були неодруженими. 1327 осіб мали дружину і дітей, 498 колишніх вояків були без дітей [53].

Лобіювання процесу переїзду тривало 6 років. 23 січня 1948 року після перших листів Б. Панчука директор відділу імміграції А.Л. Джоліфф на засідання Кабінету міністрів з питань імміграції подав меморандум з питань зовнішньої політики щодо українців у Європі, які хочуть іммігрувати до Канади. У меморандумі обговорювалися дві групи:

«а) приблизно 8000 осіб, які раніше перебували в німецькій армії і наразі були в Англії; б) приблизно 26 000 осіб, які перебували на континенті, які в основному були колишніми примусовими працівниками в Німеччині. Комітет погодився з тим, що українцям з групи (а) не слід надавати дозвіл на міграцію до Канади, оскільки вони служили у німецьких збройних силах», — пише А.Родал у своєму звіті [49].

Зміни урядової політики щодо прийому членів дивізії відбулися у березні 1950 року. Наказом Ради від 28 березня 1950 року (ПК 1606 і 1608) етнічні німці — фольксдойче — змогли емігрувати на рівних умовах з іншими європейцями. З огляду на це рішення новий заступник міністра із громадянства та імміграції Л. Фортьє переглянув попередні рішення Міністерства щодо питання із українською дивізією, члени якої прагнуть переселитися до Канади. 4 квітня 1950 року був складений меморандум до Кабінету Міністрів, який рекомендував, «щоб українці, які перебували у Сполученому Королівстві як військовополонені, були прийняті до Канади, незважаючи на їх службу у ворожих силах», — наводить А. Родал у своєму звіті [49].

21 червня 1950 в «Українському голосі» з'явилася стаття «Вітаємо українську дивізію і перемогу нашого посла» з привітаннями дивізійникам, де також було відмічено роботу посла від Ліберальної партії (1949–57) І. Дікура, який сприяв еміграції в Канаду колишніх вояків дивізії «Галичина» із таборів для переміщених осіб у Великій Британії — Додаток В. 1.

А 12 липня 1950 «Український голос» опублікував «Заклик в справі спровадження членів Української дивізії» від комунікату Комітету Українців Канади». Наводимо цитату із тексту статті:

«Нав'язуючи до проголошеного недавно рішення уряду Канади про Українську Дивізію, повідомляємо наступне:

1. Приїзд членів Української Дивізії до Канади можна практично перевести тільки в рямцях обов'язуючих приписів загального іміграційного закону.
2. Близька рідня в Канаді (родичі, брати, сестри) може починати старання з титулу споріднення так, як це було дотепер зі всіма іншими імігрантами.
3. Фармері можуть старатися спровадити членів Української Дивізії як фермерських робітників.
4. В кожному випадку слід виповнити і підписати апікації на урядових взірцях, як це робилося в звичайному поступованню дотепер, і передавати їх іміграційним урядам.
5. Щоб виповнити апікації, треба перед тим постаратися про особисті інформації від бажаючих імігрувати і їх правдивість буде провірена перед виданням візи консулярними чинниками.
6. Апіканти, що роблять старання, мають обов'язок доказати спорідненість, згл. маєтковий стан і залучити до апікацій відповідні залучники (посвідка муніципалу і банку).
7. Точні інформації в тих справах можна одержати в провінційних іміграційних урядах, або в тих агенціях, які займаються іміграційною справою.

Закликаємо в першу чергу близьку рідню і знайомих членів Української Дивізії, щоб вони не гаючись робили старання перед іміграційними урядами. Фармерів просимо зголошувати запотребовання на фермерських робітників зпоміж членів Української Дивізії евентуально до нашої Канцелярії. Всіх людей доброї волі просимо про поміч в цій справі. Комітет Українців Канади»,

— Додаток В. 2. Таким чином КУК закликав фермерів і родини допомагати дивізійникам з переїздом і освоєнням у Канаді.

Отримавши дозвіл на еміграцію попри їхню службу у дивізії, ветерани, що перебували в Англії, могли отримати безкоштовну юридичну підтримку у підготовці документів та кошти на переїзд до Канади через «Центральне Українське Допомогове Бюро» та «Союз Українців у Великій Британії» і Б.Панчука. «Союзу українців у Великій Британії» — українська громадська організація, заснована 1946 року спершу як «Союз Українських Вояків у Польських Збройних Силах», який потім розширив можливість входження на всіх українців, які вже перебували у Великій Британії або в майбутньому прибудуть у країну. Наприкінці 1948 року СУБ провів акцію протесту проти запланованої депортації близько 300 непрацездатних колишніх вояків дивізії «Галичина» [47].

Колишні вояки дивізії «Галичина» прибували до Канади впродовж 1950-53 років з Англії. Одним з тих, хто пройшов шлях дивізії зі Львова до Канади, був Володимир Кудла, поручник, колишній вояк дивізії, народжений 1923 року у Львові. Він був у таборах у Ріміні, а потім і в Англії у робітничих таборах. Працював на цегольні і жив у так званому гостелі, або гуртожитку. До Канади емігрував разом із дружиною, з якою він взяв шлюб 28 січня 1950 року у районі Паддінгтон, Лондоні, у греко-католицькій церкві. Галина Кудла, у дівоцтві Дубова, 1927 року народження, опинилася у Англії як переміщена особа, яка була вивезена з України на примусові роботи у Німеччину в часи Другої світової війни. Подружжя емігрувало 21 вересня 1951 року. Б. Панчук спонсорував їхні квитки у розмірі 48,10 англійських фунтів на одну особу, — Додаток Б. 2-3.

Перш ніж переїхати до Канади, колишні вояки дивізії мали зібрати документи: заповнити анкету із фотокарткою, типову для всіх, хто перетинає кордон, — Додаток Б. 4.

8 червня 1951 року Володимир Кудла отримав печатку від Лондонського головного інспектора імміграційного відділення (Chief inspector immigration

branch) на посвідченні особи (Certificate of identity) для візи в Канаду, де вказувалося прізвище, ім'я, наявність дітей, місце і дата народження, професія, сімейний стан, а також зріст, колір волосся та очей, форма носу, обличчя, комплекція та особливі відмітки і підпис. Зверху була позначка «Canada», а така анкета була дійсна рік, про що свідчить позначка «8 червня 1952 року». На посвідченні особи також є відмітка про проходження медогляду (печатка від Dept. of national health and welfare Canada) від 27 серпня 1951 року, Лондон. Також відмітка про те, що вони сіли на пароплав у Саутгемптоні 21 вересня 1951 року до Монреалю.

Окремий документ — довідка про вакцинацію від віспи, — Додаток Б. 5. 11 вересня 1951 року Володимир Кудла також отримав рекомендацію з цеглярні, яка засвідчувала те, що він з березня 1949 до вересня 1951 року працював у компанії Marston valley brick Co.LTD, — Додаток Б. 6. Подорож родини Кудли до Канади тривала 10 днів за умов бурі, — як розповідає Г.Кудла в інтерв'ю [56]. Отже, до Канади вони прибули 1 жовтня 1951 року.

Таким чином до 1950-х років у Канаді сформувалася соціально активна українська діаспора: функціонували українські школи, церкви, гуртки, організації соціального і правозахисного характеру. Зокрема такі об'єднання як КУК, ЦУДБ на чолі з громадськими діячами попередніх хвиль еміграції всіляко сприяли перевезенню переміщених осіб та біженців з України, що опинилися у таборах після Другої світової війни.

Організація бюро, заклики у пресі про збирання пожертв і/або допомогу у перевезенні шляхом забезпечення працею і домівкою на перший час — ті умови, за яких біженці та переміщені особи, серед яких були і дивізійники, опинилися в еміграції в Канаді.

РОЗДІЛ III. ЧИННИКИ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДИВІЗІЙНИКІВ У ЕМІГРАЦІЇ В КАНАДІ

3.1 Чинники збереження дивізійної ідентичності в еміграції.

Після переїзду дивізійники найперше почали шукати роботу, а також брати участь у громадському житті діаспори, долучаючись до роботи існуючих організацій і створюючи свої. Дивізійники брали участь у молодіжних організаціях «Пласт» і Спільноті української молоді (СУМ), де опікувалися патріотичним вихованням молоді. У створенні Об'єднання Демократичної Української Молоді (ОДУМ) брав участь ветеран дивізії В.Палієнко, а «Курси українознавства для Пласту» ініціював в Едмонтоні дивізійник П.Саварин. Дивізійники також були представлені у таких суспільно-політичних організаціях як «Комітет українців Канади», «Ліга Українців Канади», «Українське національне об'єднання» (УНО), «Український народний союз», «Світовий Конгрес Вільних Українців», у благодійній організації «Суспільна Служба українців Канади», «Червоний хрест». Професійну діяльність вони поєднували із участю у Науковому товаристві імені Шевченка в Канаді, «Клубі українських професіоналів та підприємців». Директором цього клубу був вищезгаданий І.Дікура, який допомагав дивізійникам у часи еміграції. Були активними учасниками Спортивного Товариства «Україна» [3].

Дивізійники організували стрілецький і театральний гуртки, заснували відпочинково-спортивний клуб «Говерля», видавали власну газету «Вісті комбатанта», організували «Залізний фонд». Це не вичерпний список організацій, в яких брали участь дивізійники, але він демонструє широку зацікавленість цієї спільноти у громадському житті діаспори. Окрім того дивізійники були активними у церковних парафіях [3; 39].

Проте найголовнішим адаптивним чинником було створення Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА — організації, яка об'єднувала

дивізійників у крайові управи і місцеві станиці по всьому світу. Як група осіб, що опинилися під загрозою репатріації, перебуваючи в атмосфері очікування вирішення своєї долі, дивізійники ще у таборах військовополонених проводили курси, гуртки, створювали хори і ансамблі, де об'єднавчим чинником було їхнє дивізійне минуле. Тому потреба у створенні братства постала ще у полоні [1; 4].

Першу спробу організувати спільноту вояків дивізії було зроблено у таборі Ріміні у 1947 році. Об'єднання назвали Корпорація українських комбатантів «Листопад». Ця організація перестала існувати зі створенням Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА. 10-11 грудня 1949 року в Ульмі, Німеччині, відбувся з'їзд ветеранів дивізії, на якому обрано Тимчасову управу і ухвалено резолюції нового товариства — «Братства Вояків Першої Української Дивізії Української Національної Армії» [52].

Варто зазначити, що з моменту організації Тимчасової Управи в Ульмі вона разом з іншими українськими організаціями брала участь у клопотанні про надання дозволу дивізійникам емігрувати у статусі переміщених осіб. 29-30 квітня 1950 року у Мюнхені відбувся з'їзд делегатів, де було засновано братство і обрано першу Головну Управу [36; 39].

Основні завдання цієї організації були: об'єднати дивізійників на засадах християнської моралі, національної солідарності і державної незалежності, опікуватися хворими та непрацездатними дивізійниками і їх родинами, створити станиці у місцях, де живуть дивізійники, створити дивізійний музей-архів, інформувати про мету дивізії і братства у засобах масової інформації, створити фінансову базу братства [39].

У своїх цілях учасники братства проговорюють про збереження ідентичності, об'єднання навколо національного і військового спільного минулого, налагодження контактів і поширення спільнотності шляхом створення станиць в інших місцях скупчення дивізійників. Крім того, вони не оминають момент поширення інформації про себе у медіа. Все це може належати до чинників збереження їхньої ідентичності. Зазначені пункти

братство почало втілювати поширенням мережі станиць у місця, де жили дивізійники: братства організовувалися у Німеччині, Австрії, США, Канаді, Іспанії, Бельгії, Франції та інших країнах. Братство в Україні вдалося організувати у 1992 році після отримання Україною незалежності. Першочергово Головна управа розташовувалася в Мюнхені, наприкінці 1950-х років її перенесли до Нью-Йорка, а потім до Торонто [39].

На території Англії, де перебували дивізійники і врешті залишилися велика кількість українських ветеранів, створили дві інші організації, до яких увійшли, зокрема, колишні вояки 1-ої УД УНА: Об'єднання бувших вояків-українців (ОБВУ) та Союз вояків-українців (СВУ), які тісно співпрацювали з братством, зокрема у видавничій справі [1; 39].

Збереження історії братства через створення архіву знайшло втілення у архіві-музеї братства в Чикаго, створеного з ініціативи Ореста Городиського при крайовій управі у США [36]. Окрім того, значний архів перебуває у Українсько-канадському дослідно-документаційному центрі у Торонто.

Одним із інструментів збереження своєї ідентичності дивізійники обрали документування діяльності і поширення інформації через пресу і видавничу діяльність. Так, у 1950 році братство розпочало видавати спершу місячний, а потім двомісячний часопис **«Вісті Братства колишніх Вояків 1 УД УНА»**. Перший 4-сторінковий номер з'явився у Мюнхені у жовтні 1950-го. З червня 1961 року «Вісті» вже містилися на 12 сторінках, а згодом об'єм видання збільшився до 32 сторінок. 1953 року головним редактором став голова Головної Управи братства, колишній поручник 1-ої УД УНА Л.Ортинський. «Вісті» виходили у Німеччині до початку 1970-х років [1; 36].

З 1961 року дивізійники з Нью-Йорку спільно з комбатантською організацією Об'єднанням бувших вояків-українців (ОБВУ) в США, що вже друкувала видання «Голос Комбатанта», починають видавати щоквартальний журнал братства під назвою **«Вісті Комбатанта»**. Його першими редакторами стали І.Кедрин-Рудницький та Л. Ортинський. «Вісті Комбатанта» стали

основним пресовим органом для військовиків усіх українських формацій, який видавався до 2014 р», — пише О. Хом'як у своїй роботі [36].

У 2015 році видання «Вістей комбатанта» перенесли в Україну і назвали «Гарт нації» [36]. Окрім періодики, братство видавало спогади і мемуари учасників дивізії: збірника спогадів «Броди» під редакцією О. Лисяка, книги майора дивізії В.-Д. Гайке, майора Є. Побігущого, капелана І. Нагевського, сотника М. Малецького, десятника Р. Лазурка та інших [1; 36].

Братство запровадило низку відзнак і нагород, зокрема про участь у битві під Бродами, Золотий Хрест за особливі заслуги, Пропам'ятну медаль 1000-ліття хрещення України та Пропам'ятну медаль 50-річчя української дивізії. Братство також запровадило уніформу, яку одягали на урочисті дати дивізії та української громади, і прапор [1; 36; 52].

Члени братства приділяли увагу збереженню пам'яті про загиблих вояків. Так, у 1955 році при Головній Управі братства створили Комісію із впорядкування могил вояків 1-ої УД УНА, яка активно співпрацювала із Братством «Броди-Лев», створеною двома роками раніше у США організацією, яка опікувалося пошуком, охороною і впорядкуванням воєнних могил вояків Українських Січових Стрільців (УСС), Української Галицької армії (УГА), армії Української народної республіки, УПА і дивізії у Західній Європі [36; 39].

У Канаді станицю братства організували у 1952 році під назвою **«Братство колишніх вояків 1-ї Української дивізії Української національної армії в Канаді»**. Загальні збори, на яких заклали початки першої станиці, відбулися 8 жовтня 1950 року в Торонто. Засновуючі збори Крайової Управи відбулися 12 жовтня 1952 року. У цю станицю в середині 1960-х перенесли Головну управу, а у 1964 році і редакцію «Вістей комбатанта», де редакторами були колишні дивізійники, що жили у Канаді: В. Верига (1965–1974), М. Малецький (1974–2001), Р. Колісник (2001–2014). Географію розселення дивізійників у Канаді можна прослідкувати за станицями братства ветеранів дивізії, які утворювалися на території Канади у

50-х роках. Так, на території Канади було створено станиці у Вінніпегу (1951), Монреалі (1952), Сент-Кетринс (1952), Саскатуні (1958), Садбері (1952), Тандер-Бей (1952), Едмонтоні (1960), Гамільтоні (1951), Калагарі (1962), Оттаві, Лондоні, Гвелф і Брантфорді [39; 52].

Щодо чисельності дивізійників у станицях, то у Торонто до середини 1950-х років станиця нараховувала близько 250 членів. 1963 року станиця у Гамільтоні мала 63 члени, у Монреалі у 1969 році — 153 члени, у Саскануті 1958 року станицю створило 11 членів. Про інші станиці інформація на 1948-1960-ті роки відсутня. До того ж не всі дивізійники, що емігрували до Канади, входили у братство. Були і такі, що воліли приховувати своє дивізійне минуле [52].

Братство активно брало участь у житті громади: організовувало Маланки, брало участь у військовій підготовці молоді з організацій «Пласт» і СУМ. У 1957-1958 роках організувало так званий «Залізний Фонд» для допомоги потребуючим: дивізійникам з інвалідністю, «вдовам і сиротам українських армій, як і ровнож пожертви на інші українські корисні цілі» [39; 52], куди дивізійники жертвували гроші. Ініціатором створення фонду став ветеран дивізії А. Коморовський.

Окрім того, у правильнику «Залізного Фонду» містяться такі можливі користувачі фонду: проекти історії про дивізію «Галичина» та Українську Національну Армію, українські військові публікації, українські історичні публікації дивізійників, українські архіви, виховні заклади, публікації та спогади про дивізію, УНА та дивізійників. Проте правильник у такому варіанті був затверджений вже 1998 року [52].

Низка дивізійників долучилися до спонсорювання «Енциклопедії Українознавства» — праці з україністики, створеної під керівництвом Наукового товариства ім. Шевченка у Європі у 1949-1952 роках [4].

У станиці у Вінніпегу з початку творення станиці 1951 року діяв хор дивізійників — «Сурма». Був ще один відомий дивізійний хор «Бурлака», створений у таборах в Ріміні і відновлений у Канаді в Торонто у 1975 році. Хор

«Сурма» було створено з метою зібрати кошти для допомоги дивізійниками з інвалідністю, що перебували в Європі. Хор проіснував до 1963 року. Цього ж 1963 року створено стрілецький гурток, який вчив стрілецького спорту і влаштував щорічні змагання серед молодіжних організацій діаспори [52].

Одним з товариств, організованих дивізійниками, була «**Оселя Говерля**», офіційна назва якої — відпочинково-спортивний клуб «Говерля», — Додаток Г. Це — земельна ділянка, площею приблизно 63 га, на якій розташовувався комплекс із будівель і майданчиків, побудований дивізійниками. Вони придбали ділянку, де врешті створили «Говерлю» 1956 року: «Припадкова зустріч двох друзів Мирослава Богдана Бігуса й Андрія Комаровського з Михайлом Мартинюком, агентом реальностей, закінчилася заоферуванням нам купна 115 акрів землі з легкими пагорбами, частинно покритою лісом з потічком і 13-ма котеджами, приблизно 35 миль на північ від Торонта при автостраді № 48... Ще цього самого дня вирішили поробити всі можливі заходи для купна цього об'єкту, де б наша молодь виростала свідома свого походження, щоб в слушний час допомогти Україні. Здійснення цієї ідеї вимагало створення сприятливих умов для виховання наших дітей, за кличем «в здоровому тілі, здорова душа», — так описується мета та історія започаткування оселі у документах, що стосуються «Говерлі» і зберігаються у Українсько-канадському дослідно-документаційному центрі, — Додаток Г.

До засновників пізніше додалися колишні дивізійники, члени Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА: М. Шафранюк, В. Максимець, С. Гула, В. Гуляк та їх родини: З. Гарапа, Р. Вжесневський, М. Нечипор, М. Данилевич. Контракт з власником Максом Апплебаумом з Торонта про купівлю ділянки підписано 31 травня 1956 року. Як назва оселі, так і найменування вулиць були пов'язані з історією чи культурою України, що підкреслює намагання громади зберегти свою ідентичність, надавши своєму оточенню українськості.

«Оселю охрещено іменем найвищої гори Карпат «Говерля», а вулиці назвами, які пригадували б нам наш рідний Край», — йдеться у записці до

історії оселі. Вулиці мали такі назви: Гуцульський шлях, вулиця Довбуша, вулиця Гуцулки Ксені, Смерекова вулиця, Крутогора вулиця, Лісова вулиця, Світоіванський круг. Каплиця на території оселі була побудована в гуцульському стилі. На території «Говерлі» також був спортивний майданчик, тенісний корт, ставок для водних видів спорту, стрільниця для стрілецького гуртка молодіжних організацій і громадський будинок для урочистостей і мистецьких заходів. Тут діяли дитячий садок і тритижнева українська школа.

Окрім дивізійників, на «Говерлю» приїжджала українська національна скаутська організація «Пласт» на зустрічі і прогулянки, а стрілецькі гуртки влаштовували свої змагання. А у 1958 році відбулася «Зустріч дивізійників Америки і Канади»: «Під величезним шатром, на спеціально влаштованій платформі мала місце особлива програма, а на кінець танці аж до ранку і відмарш з піснею на устах до пів на другої години... Тоді всі говерляни, від наймолодших до найстарших брали участь у цій незабутній зустрічі», — згадується у записці до історії оселі. Згадка про цю зустріч також міститься у «Ювілейному альманасі Братства колишніх вояків 1-ої Української дивізії УНА», яке видавали дивізійники до 50-річчя створення братства [39].

Оселя зареєстрована 23 липня 1957 року як неприбуткова організація. Перші члени дирекції: Мирослав Бігус, Андрій Коморовський, Василь Максимець, Михайло Данилевич і Михайло Мартинюк. У статуті, закріпленому 1961 року, загальна кількість ченів становила 41 особу. Статут оселі регулював зокрема членство клубу. Так у ньому сказано, що членом клубу може стати українець, якого буде прийнято членами управи, і який відповідає умовам клубу. Про умови у статуті не сказано, але ми можемо зробити припущення, що цей клуб був закритим об'єднанням всередині дивізійної спільноти.

Так у березні 1956 року було вирішено, що «оселя матиме клубовий характер: земля залишається власністю клубу і є до спільного користування усіх членів», — йдеться у документації оселі, що зберігається у архівах Українсько-канадського дослідно-документаційного центру, — Додаток Г. 2.

Звернемося до першого значення слова «клуб»: «Громадська організація, що об'єднує людей певного кола, професії для спільного відпочинку, розваг, занять спортом і т. ін» [28]. Оселя на рівні з братством була ще одним об'єднанням дивізійників на основі їхніх спільних інтересів дивізійного і громадського характеру.

Статут також регулював внутрішнє життя членів клубу: сплату податків, орендну плату, догляд за територією. Розподіл орендної плати залежав від величини і стану котеджу. Він міг змінюватися, адже величина і стан котеджу могла мінятися, а також члени могли вибувати і прибувати. Так, тодішній голова А.Чорній на засіданні 21 серпня 1965 року запропонував таку схему розподілу на 5 груп:

«1 група: д-р Шиманський, Голубінський, Яворський, Івашко, Гузар, Вертипорох, Пришляк, Танчак, Кутовий — по 35 дол. кожний.

2 група: Федорів, Негрич, Шафранюк, Гарапа, Коморовський, Данелевич, Бігус, Тивонюк, Левицький — по 25 дол.

3 група: Зяць, Безхлібник, Солоника, Гуляк — по 20 дол.

4 група: Гула, Коновка, Турчиневиц, Іванчук — по 15 дол.

5 група: 15 членів по — 10 дол», — такі цифри і прізвища подаються у документації оселі, — Додаток Г. 1. Окрім того член клубу не міг продавати свою ділянку без згоди інших членів клубу.

У клубі сформувалися окремі комітети, що відповідали за Церковні справи, виховання дітей, спорт, розваги, медицину. Так, у записці до документації оселі читаємо: «Окремий церковний комітет під проводом інж. П. Танчака, а по його смерті К. Врецьони, дбайливо опікувався каплицею, дбав про щонедільні Богослужби і збирав фонди для побудови дзвіниці», — Додаток Г.

Комітетом, що опікувався вихованням дітей, керувала Марія Солонинка, інж. В. Безхлібник і інж. Т. Заяць. На час відпочинку на території «Говерлі» діяв дитячий садок і тритижнева школа українознавства, якою керувала п-і

Н. Ігнатович. Спортом завідували А. Комороський і В. Ігнатович: вони організували старшу молодь, влаштовуючи спортивні змагання.

Культурний комітет організовував розважальні вечори та щорічне закриття сезону. Цим комітетом керували п-і О. Ружицька і п-і Д. Мацьків. У оселі був і свій лікар — д-р Г. Шиманський.

Важливим для громади був духовний розвиток. Тому у 1960 році вирішено будувати каплицю. Профінансувати будівництво зголосилися родина Шафранюків — підприємців і активних громадських діячів у діаспорі. Нині існує Фундація «Допомога Україні» ім. Михайла і Ярослави Шафранюків. За будівництво каплиці безкоштовно взявся член клубу «Говерля» Ю. Копистянський.

«Надзвичайні Загальні збори 26 березня 1961 р. обрали Церковний комітет у складі Ярослава Шафранюка, Соні Пришляк, Юрія Копистянського, Марії Бігус і Галини Хотинецької. Завдання Комітету: зайнятися прибиранням каплиці, опікуватися нею і дбати про релігійно-церковне життя на Говерлі з постійними Богослужіннями в неділі і свята в час літніх сезонів. Капличку віддано під опіку Успіння Пречистої Богородиці, що збігається із закінченням літнього сезону і відсвятковується щорічним урочистим празником із спільним обідом та мистецькою програмою», — йдеться у документах оселі, — Додаток Г. Все необхідне до каплиці пожертвували члени клубу. Освятив каплицю єпископ Ізидор Борецький 16 липня 1961 року, за участі 12 священиків, гостей і членів клубу.

«Тут хрестять немовлят, вінчають молодят. Тут молебнями звеличують ювілеї подруж і споминають рідних у панахидах. Тут кожного липня дивізійники віддавали честь своїм побратимам поляглим під Бродами, тут прирікали ми всі вічну їм пам'ять», — йдеться у записці до документації, — Додаток Г.

Таким чином «Говерля» як місце, де збиралися дивізійники, стало ще одним чинником збереження їхньої ідентичності, бо вони перебували разом у середовищі, організовували свій побут, приділяли увагу духовному,

спортивному і патріотичному вихованню дітей, про що свідчить наявність української школи, каплиці і спортивних гуртків. Тут же вони зустрічалися із дивізійниками з Америки, вшановували пам'ять загиблих побратимів, отже дискурс комбатантських часів був присутній у середовищі, яке вони для себе створили в оселі, і сам факт намагання створити таке місце, де б збиралася закрыта спільнота — члени клубу — нашоухує думку на необхідність їхньої сегрегації на основі свого дивізійного минулого з метою збереження цієї ідентичності.

Отже, створення своїх організацій, своєї території, видання, грошового фонду та участь у культурних та релігійних гуртках української громади були тими чинниками адаптації і збереження ідентичності, якими послуговувалися дивізійники у повоєнний період в еміграції в Канаді.

3.2 Опис персональних стратегій адаптації ветеранів у повоєнний період в еміграції.

У цьому розділі ми проаналізуємо процеси адаптації ветеранів, а також зосередимося на кількох історіях успіху ветеранів дивізії, на прикладі яких можна довести, що їхнє дивізійне минуле не вплинуло негативним чином на розвиток кар'єри, а активність у громаді сприяла їхній соціокультурній адаптації. У попередньому розділі ми наводили інформацію про професійну підготовку дивізійників, яку подав Б.Панчук у листах до Канадського уряду.

З огляду на ці дані можемо зробити висновок, що майже половина тих, хто був у таборах в Англії, були задіяні у сільському господарстві і не мали належної освіти. Проте Б. Панчук також називав професії, якими володіли дивізійники: слюсарі, ковалі, художники, лікарі, кухарі, трактористи, електрики, ветеринари, радіомеханіки, кравці, взуттєвики і 200-250 студентів із закінченою середньою школою і частковою університетською підготовкою [53].

Ми зібрали дані з архівів, видань і періодики, що містяться в Українсько-Канадському дослідно-документаційному центрі (УКДДЦ) у Торонто про 164 дивізійників, що переїхали до Канади впродовж 1948-1950-х років. Інформація стосується переважно тих, хто брав активну участь у громаді, належав до Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА.

У попередньому розділі ми розглядали шлях більшої частини дивізії, що проходив через табори в Італії та Англії. Частина дивізійників, що опинилася у Канді, приїхала саме після таборів в Англії. Проте, прослухавши інтерв'ю з дивізійниками, ми дізналися, що серед тих, хто врешті опинився у Канаді, також були люди, що на певних етапах або відлучилися від дивізії або спершу емігрували в іншу країну і лише після того приїхали до Канади. Отже персональні досвіди ветеранів, які у 1950-х роках опинилися в Канаді, біографії яких нам вдалося дослідити, можна поділити на такі групи:

1. Опинилися у таборах в Англії і емігрували звідти.
2. Втекли із табору в Ріміні і виїхали до Канади з Європи.
3. Перебували у американському чи радянському полоні (як громадяни інших країн, не СРСР), були звільнені 1946-47 роках і переїхали до Канади з Європи.
4. Після полону переїхали в Австралію чи Аргентину як країни, що також приймали переселенців, але у другій половині 1950-х переїхали до Канади — зазвичай за порадою побратимів, що вже перебували у Канаді.

Якщо поділити досліджені нами біографії людей за їх освітою, то можна виділити такі групи:

1. Отримали професійну освіту до вступу до дивізії.
2. Війна перервала навчання в університеті.
3. Отримали освіту у Європі до еміграції в Канаду.
4. Отримали освіту у Канаді.
5. Не отримали професійну освіту.

Проте не всі біографічні довідки містили дані про кожного, тому ми не можемо навести навіть приблизні цифри, скільки ветеранів які досвіди мали, а наводимо лише палітру таких досвідів. Натомість про професійний досвід дивізійників описано більше. Це також зазначається в анкетуванні до інтерв'ю, тому тут ми можемо навести приблизні підрахунки з тих 164 дивізійників, біографії яких нам вдалося дослідити. Так, поділяючи ветеранів дивізії за професійним спрямуванням, отримаємо такий поділ:

1. Фінансисти — 8, двоє з яких мали власне підприємство.
2. Підприємці — 42, серед яких власники страхових компаній, ресторанів, будівельних фірм, автосервісів, готелів, крамниць, туристичного бюро та ін.
3. Медики — 10.
4. Лінгвісти/ журналісти — 7.

5. Представники мистецьких професій, серед яких актори, співаки, художники, диригенти, бандуристи, фотографи — 14.
  6. Священики, серед яких капелани дивізії — 14.
  7. Педагоги — 17.
  8. Інженери — 30.
  9. Правники — 7.
  10. Військові — 1.
  11. Спортсмени — 1.
- Не вказано — 13.

З інтерв'ю з дивізійниками, що зберігаються в УКДЦ, ми дізналися, що Канаду у таборах дивізійників у Англії розглядали як «країну для емігрантів», адже там була велика діаспора українців. Це підтверджується тим, що приїхавши до Канади, дивізійники йшли до церкви, як до місця зустрічі з громадою, і так зокрема могли знайти знайомих, які б допомогли з житлом чи роботою. У Торонто такою церквою була і залишається Церква Святого Миколая на вулиці Квін (Queen St.).

Дивізійники, що мали освіту, не одразу стали до праці за фахом. Переважна більшість з них спершу бралася за будь-яку роботу, щоб забезпечити себе житлом і першим необхідним для життя, а тоді деякі мали нагоду закінчити університет чи відкривали свій бізнес.

Зокрема мали свою крамницю родина В.Кудли, про якого йшлося у попередньому розділі. Спершу подружжя жило з вихідцями з України. Тоді взяли депозит і придбали будинок, з якого теж заробляли орендою — здавали кімнати. Дітей виводили до української школи при церкві у Торонто, були активними у громаді.

Мирослав Бігус (1910, с. Підгороддя, Івано-Франківська обл. — 2006, Торонто) — належить до тієї групи, що втекли з табору у Ріміні і не продовжили шлях до Англії. До війни здобув у Львові правничу освіту, був

співвласником грабарні у Стрию, на момент 1943 року мав дружину і двох дітей, у дивізії був старшиною. Після втечі з табору в Ріміні він оселився у таборі для переміщених осіб у Регенсбурзі. В інтерв'ю для УКДДЦ розповідає, що «в деяких таборах було зневажливе [М.В. — ставлення] і до деяких таборів дивізійники не приймали. А фана йшла по Німеччині і по Австрії, що Регенсбург є сприйнятливий». М. Бігус переїхав до Канади у 1950 році з дружиною і трьома дітьми за викликом батька, який виїхав туди роком раніше. Оселився у Монреалі в будинку родини вихідців з України. Спершу працював у фірмі-м'ясарні, потім чистив залізо у фірмі «Домінігрітч», потім працював зварювальником.

У 1953 році з колишнім головою табору у Регенсбурзі, Я. Сербином і географом доктором І. Федьовим викупив німецьку книгарню у Монреалі і став співником. У 1955 році Я. Сербин викупив долю М. Бігуса. Мирослав поїхав до Торонто і почав із дружиною та її батьком власний бізнес із різьби по дереву. З 1956 року разом з П. Яциком працював у фірмі з виробництва дерев'яних дверей та вікон. М. Бігус є одним із співзасновників Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА, адміністратор ветеранського Видавництва і місячника «Вісті комбатанта», — Додаток Д [59; 63].

Маркіян Когут (1926, Львів — 2013, Торонто) належить до тієї групи, що була у радянському полоні. Після вишколу у Нойгамері його підрозділ направили на румунсько-угорський кордон, де він був поранений і потрапив у полон. Проте його звільнили 1947 року як громадянина Угорщини. Хоча Маркіян народився у Львові, він сказав, ніби є українцем з Карпатської України, — Додаток Д. 1. На момент еміграції мав технічну освіту — у 1941-1943 роках навчався у технічній школі. Потрапив до Канади 1950 року за контрактом роботи на фермі.

У Канаді М. Когут закінчив університет, де вивчав «механічну інженерію» в Альберті, працював на Алясці водієм. 1965 року відкрив перше українське туристичне бюро «Блур тревел» («Bloor Travel Agency»), яким

возив людей в УРСР. Був головою Братства колишніх вояків 1 УД УНА станиці в Торонто [57].

Роман Колісник (1923, с.Товстенке, Тернопільська обл. — 2016, Торонто) належить до тих, хто перебував у американському полоні і був звільнений у 1947 році. Мав гімназійну освіту. Із дивізією був під Бродами, закінчив війну у ранзі хорунжого, — Додаток Д. 2. Після звільнення з полону вчився у Німеччині на економічних студіях, працював у будівельній фірмі, адміністрації часопису. 1951 року зі статусом біженця поїхав до Австралії, де за контрактом відпрацював лісорубом, після закінчення контракту вивчився на телефонного техніка, почав працювати у цій сфері.

1957 року виїхав до Канади, до Вінніпегу, де мав родичів, які емігрували до війни. У Торонто зупинявся у дивізійника А. Коморовського, який приїхав двома роками раніше. Роботу за фахом телефонного техніка знайти не вдалося, працював у компанії, що відновлювала меблі, потім працював у тижневику «Вільне слово», далі у газеті «Новий шлях».

Паралельно писав під псевдонімом Walter Cap — Володимир Цап, в образі «типового політичного емігранта»: «Щоб змалювати життя повоєнної еміграції, створив постать «типового політичного емігранта» — Walter Cap — суть в тому, що в той час був тиск на емігрантів, щоб вони «топилися в англосаксонському кітлі», а це, в свою чергу, влегшувало отримання праці і т. і. Першим кроком в тому напрямі була зміна прізвища. Знову повоєнна еміграція вважала себе політичною, і такі протилежності створювали конфлікти. «Цап» був і тому щасливому положенні, що його прізвище не треба було «англійщити» — воно по-англійському означало «кашет». Вольтером став, бо так канадці на праці «перехрещували» на свій лад усіх Володимирів».

Отримав громадянство 1964 року, працював на Міністерство державного обслуговування. Був секретарем і фінансовим референтом Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА у Торонто, секретарем

Спортового Товариства «Україна», редактором «Вістей комбатанта». Був задіяний в осередку Суспільної служби і Інституті імені Святого Володимира Великого в Торонто. Написав низку статей і книг, присвячених дивізії [13; 41; 62].

Степан Ільницький (1921, Дрогобич, Львівська обл. — 2012, Торонто) — пройшов із дивізією шлях від Бродів до Англії, але добровільно репатріювався в Німеччину, щоб вчитися там в університеті. На момент вступу до дивізії студіював у Львівському політехнічному інституті хімію. У дивізії обслуговував переносний шифрувальний апарат «Енігма», яким німецькі штаби передавали розпорядження і накази дивізії.

Після Німеччини, покинувши навчання, 1950 року переїхав до Канади, до Саскатуну. З переїздом допомогли родичі. Спершу працював різноробчим, поки не вступив на навчання до Саскачеванського університету, — Додаток Д. 3. Йому дозволили писати іспит зі словником, адже він не знав англійської. 1952 року захистив магістерський диплом з хімії на тему «Дослідження характеристик мутного запаху у деяких риб в Саскачевані» («Studies of the characterization of the muddy odor in some Saskatchewan fish»). Отримав роботу у нафтовій фірмі у Сарнії, Онтаріо. Йому належать 250 патентів, один з яких — формула дизельного палива, яке не замерзає при низьких температурах.

У громаді брав участь у КУКу, Пласті, Товаристві українських інженерів, Братстві колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА. Отримав громадянство 3 квітня 1956 року. Зі здобуттям Україною Незалежності часто відвідував її, записував події у громаді в Канаді і Україні, записи зберігаються у будинку його доньки Роксоляни Сливинської [11; 61].

Петро Саварин (1926, с. Зубрець, Тернопільська обл. — 2017, Едмонтон) — належав до 2-ї Української дивізії УНА, частини Української національної армії, до якої врешті доєдналася і дивізія «Галичина». На момент

вступу мав гімназійну освіту. Після війни потрапив до американського полону, з якого вийшов 1947 року і почав навчання у Німеччині.

До Канади емігрував 1949 року за контрактом роботи на фермі. Почав навчатися адвокатській справі у Альбертському університеті у Едмонтоні. Вступив до «Пласту» ще у Німеччині і продовжив свою активність в організації у Канаді. Петро Саварин був канцлером (ректором) Альбертського університету, брав участь в організації Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті.

Вів активну політичну діяльність — президент Консервативної партії Канади в провінції Альберта. Докладав зусилля до введення української мови у середні школи Альберти і альбертському університеті, член Наукового товариства ім.Тараса Шевченка. Обраний президентом Світового конгресу вільних українців 1983 року [16; 27; 60].

Мирон (Мирослав) Головатий (1925, с. Маркова, Польща) — Мирон Головатий також належить до тих, хто втекли з полону у Ріміні. Причиною стало те, що у Австрії перебувала його родина. На момент вступу до дивізії він мав шкільну освіту. Закінчив війну у ранзі старшини.

У інтерв'ю Мирослав Головатий говорить про те, що після переїзду дивізії до Англії старшинам виплачували 40 фунтів на місяць, щоб вони могли вчитися в університеті. М.Головатий, як вже зазначалося, поїхав до родичів в Австрію і такої можливості не мав. Коли у 1945 році родина М. Головатого поїхала до США, М. Головатого не пустили через його службу у дивізії.

Емігрувати йому вдалося 1946 року до Канади за контрактом роботи на фермі, де вирощували цукрові буряки. Переїхавши, він працював у копальні, меблевій фірмі. Займав посаду голови Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА [58].

Володимир Молодецький (1927, Перемишль, Польща — 2007, Торонто) — бравши участь з дивізією у боях під Бродами, потрапив у полон,

але був репатрійований як громадянин Польщі. Далі поїхав до Німеччини, де перебували батьки, з якими 1948 року емігрував до Канади.

Працював різноробом, на фабриці в українця з попередніх хвиль еміграції, поки не вступив до університету. Отримав освіту політолога у Торонто і славіста у Оттаві. Закінчив офіцерську школу танкової зброї резерву із рангом сотника. Деякий час тримав свою ферму, потім працював менеджером у кредитівці і керівником канцелярії в організації Світовий Конгрес Вільних Українців.

Один із засновників Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА, був секретарем братства і редактором «Вістей комбатанта», — Додаток Д. 4 [23; 24; 54].

Василь Верига (1922, с. Колодрібка, Тернопільська обл. — 2008, Торонто) — з дивізією емігрував з Англії 1951 року до Канади. На момент вступу до дивізії мав середню освіту, а з 1955 року продовжив навчання в університеті в Торонто: вивчав філософію, історію, а потім бібліотекознавство.

З 1961 року працював бібліотекарем Торонтського університету, викладав історію України на курсах українознавства ім. Г. Сковороди. Пізніше був головою слов'янської секції Бібліотеки Торонтського університету у 1977-1987 роках, Генеральним секретарем Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ) у 1988-1993 роках і віце-президентом СКВУ у 1993-1998 роках. Був головою Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА і редактором «Вістей комбатанта». Написав низку статей і книг, присвячених дивізії [3; 4; 52].

Мирослав Малецький (1918, с. Бртянин, Львівська обл. — 2005, Торонто) — з дивізією був під Бродами і опинився у американському полоні. Емігрував спершу до Аргентини, де став співзасновником Українсько-

аргентинського інформативного інституту та реактором квартирного «Вільна Україна».

До Канади емігрував 1957 року. На момент вступу до дивізії мав гімназійну освіту, 1937-1943 отримував освіту з права і політичних наук у Європі, після звільнення з полону 1946-1947 студіював у Німеччині, а 1961-1964 у Торонто. Був головою Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА і редактором «Вістей комбатанта». Написав збірки статей-коментарів «Без ілюзій» (1981) і «Пріоритети» (1986), присвячені дивізії [52].

Серед дивізійників, що стали священиками, були такі відомі постаті як о.д-р В.Лаба, якого у 1943 році при створенні дивізії призначили керівником відділу духовної опіки над дивізією. Він переїхав до Канади 1950 року в Едмонтон, де з 1960 року був головою Едмонтонської станиці Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА і генеральним вікарієм Едмонтонської єпархії. Разом із Р. Лободичем, В. Лаба — провідні діячі світського товариства «Братство українців-католиків» (БУК) в Канаді. Архієпископ І.Сакальський 1953 року став особистим секретарем Митрополита Іларіона, згодом лектором Богословського факультету святого Андрея у Вінніпезі. Прибув до Канади він у 1951 році. Отець митрат Я.Гайманович — прибув до Канади 1951 року, закінчив богословські студії у Монреалі і став душпастиром у Квебеку, а з 1961 — парохом у Монреалі. Отець митрат Євген Камінський — співзасновник і голова братства у Едмонтоні. Отець митрат Р.Ганкевич — голова українського патріархального товариства в Канаді [3].

Дивізійники, незалежно від освіти і фаху, опинившись у Канаді, спершу йшли працювати різноробочими. Далі отримували освіту чи влаштовували власний бізнес. У громаді дивізійники були помітними, займаючи важливі посади в організаціях, таких як КУК, Соціальна служба, СКВУ, Пласт, а також виходячи за рамки громади — працювали в університетах, міжнародних фірмах.

Вони самостійно організували братство, гуртувалися довкола спортивних і культурних осередків, влаштували власний відпочинковий комплекс. Серед дивізійників постали успішні підприємці, інженери, освітяни, митці, а також священики. Можемо зробити висновок, що дивізійне минуле не стало причиною відсутності самореалізації, а навпаки, гуртування довкола ідеї збереження ідентичності, участь у громадському житті діаспори сприяло адаптації у соціальному і культурному середовищі у еміграції.

ВИСНОВКИ

Нами було досліджено, як дивізійники адаптувалися у соціальному і культурному середовищі в умовах кризової ситуації і зберегли свою українську і дивізійну ідентичність в еміграції у Канаді. Впродовж 1939-1945 року українці із Західної та Східної України воювали на боці Німеччини (приблизно 250000 осіб). Альтернативою участі українців у війні на боці Німеччини чи Радянського Союзу була участь у підпільному формуванні — Українській повстанській армії (УПА), організатори якої на початку війни також співпрацювали із Німеччиною, а деякі учасники якої також були залучені до дивізії. У ході Другої світової війни німецька армія створювала підрозділи Ваффен-СС, які діяли в різних країнах: хорватська, естонська, дві латвійські, російська, голландська, бельгійська, білоруська, албанська, французька, угорська. Нюрнберзький процес виправдав тих членів Ваффен-СС, хто не скоював злочинів проти людства. Дивізія «Галичина», яка під кінець війни переформувалася у 1-шу Українську Дивізію УНА, була серед виправданих, бо не було доведено її участі у злочинах проти людства.

Формування дивізії було вмотивоване бажанням воювати проти Радянського Союзу і підтримане такими моральними авторитетами як митрополит Андрей Шептицький, предстоятель Української греко-католицької церкви. Після капітуляції Німеччини дивізійники, які на момент 1 вересня 1939 року проживали на території Галичини, не були громадянами Радянського Союзу, а отже не підлягали насильницькій репатріації. Ті ж, хто був родом не з Галичини, вдавали з себе галичан, щоб уникнути репатріації. Серед дивізійників, що врешті опинилися в Канаді, були ті, що пройшли шлях із дивізією через табори у Ріміні (Італія) і в Англії, ті, що на певному етапі втекли, або перебували у американському чи радянському полоні і були відпущені у 1946-1947 роках. Проте найбільше дивізійників все ж опинилося у таборах в Італії, де вони налагодили соціально-культурне життя:

організували гуртки і навіть мали спробу організувати братство, а потім переїхали до Англії.

Офіційно початок братства було закладено у Німеччині, де опинилася частина дивізійників. Далі подібні об'єднання почали утворюватися по всіх містах, куди врешті емігрували дивізійники, зокрема в Канаді. Братство колишніх вояків 1-ї Української Дивізії УНА утворилося у Торонто 1950 року, коли дивізійники почали активно переїжджати до Канади. Лобіюванням процесу еміграції дивізійників до Канади опікувалася українська громада, сформована з двох попередніх хвиль еміграції. Перша хвиля еміграції переважно складалася із українців, задіяних у сільському господарстві, друга — складалася, зокрема, з представників політичної еміграції, які виїхали у 1920-х роках.

Саме друга хвиля сформувала соціокультурне підґрунтя, на яке приїхала третя хвиля еміграції, серед якої були дивізійники. Таким підґрунтям стала створена другою хвилею еміграції організація «Комітет українців Канади», «Центральне Українське Допомогове Бюро» на чолі з Б. Панчуком, канадським військовим українського походження. Саме за його сприяння колишнім воякам дивізії уряд Канади дозволив емігрувати, незважаючи на їхню службу у дивізії.

Впродовж 1950-53 років з Англії до Канади прибули колишні вояки дивізії «Галичина». Були винятки, коли дивізійники опинялися у Канаді до 1950 року, але переважно це були ті, хто відокремився від дивізії і приховував на той момент своє дивізійне минуле. Були ті, хто спершу емігрував до інших країн, а потім перебрався до Канади. В цей час до Канади вже встигли емігрувати родичі дивізійників, які б могли їх перевезти. Окрім того, КУК писав оголошення в українську пресу Канади до діаспорян із зверненням до тих, хто міг допомогти у перевезенні переселенців, зокрема дивізійників, забезпечивши працею і житлом на перший час.

Через архіви, видання, публікації про дивізію «Галичина» та її учасників ми виокремили шляхи адаптації на соціальному та культурному

рівнях та чинники збереження української та дивізійної самоідентифікації у кризовій ситуації в еміграції в Канаді. Такими чинниками стали організація Братства, спортивних та мистецьких гуртків, участь у культурних та релігійних гуртках української громади, видання дивізійного журналу, тематичні збори, організація грошового фонду на потреби ветеранів, облаштування простору для спільного дозвілля в оселі «Говерля».

Попри спершу неприйняття Кабінетом міністрів Канади ідеї еміграції дивізії і вороже ставлення до них частини канадської спільноти, що виражалася у наклепах в пресі, українська громада другої і третьої хвилі еміграції, зокрема політичні емігранти, співпрацювали і допомагали дивізійникам спершу емігрувати, а потім і адаптуватися на місцях. Окрім того, гуртовність дивізійників і їхнє прагнення творити власні об'єднання з метою зберегти і передати історію дивізії, допомагати тим, хто отримав інвалідність, і організувати військовий вишкіл для підростаючого покоління, також сприяли збереженню їхньої української та дивізійної ідентичності.

Проаналізувавши персональні стратегії адаптації в еміграції ветеранів дивізії, можна зробити висновки, що серед емігрантів, представників дивізії «Галичина» у діаспорі, є успішні винахідники, політичні діячі, журналісти, науковці, священики, інженери, підприємці, медики, митці та інші. Так виходячи з даних з архівів, видань і періодики, що містяться в Українсько-Канадському дослідницько-документаційному центрі про 164 дивізійників, що переїхали до Канади впродовж 1948-1950-х років, ми змогли вирахувати зокрема професійну приналежність колишніх вояків дивізії: найбільше дивізійників реалізувало себе як підприємці — 42 людини, серед яких власники страхових компаній, ресторанів, будівельних фірм, автосервісів, готелів, крамниць, туристичного бюро та ін., інженери — 30 людей, педагоги — 17 людей і митці, серед яких актори, співаки, художники, диригенти, бандуристи, фотографи — 14 людей. Найбільше інформації у архіві збереглося про тих дивізійників, що брали участь у житті братства. Проаналізувавши кілька персональних стратегій, ми виокремили, що найуспішнішими

стратегіями адаптації було або отримання освіти або придбання власного бізнесу. Відіграла важливу роль і стала чинником збереження своєї ідентичності також участь у громаді — зокрема у братстві дивізійників.

Мирослав Бігус був підприємцем, одним із співзасновників Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА і працював у Видавництві братства і місячнику «Вісті комбатанта».

Маркіян Когут відкрив перше українське туристичне бюро «Блур тревел» («Bloor Travel Agency») і був головою Братства колишніх вояків 1 УД УНА станиці в Торонто.

Роман Колісник працював в українському тижневику «Вільне слово» і газеті «Новий шлях», був редактором «Вістей комбатанта», а також секретарем і фінансовим референтом Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА, секретарем Спортивного Товариства «Україна».

Степан Ільницький запатентував 250 винаходів, зокрема дизельне паливо, яке не замерзає при низьких температурах. Працював на іноземну фірму, отримавши освіту в Канаді.

Петро Саварин, відомий як канцлер (ректор) Альбертського університету, був також президентом Консервативної партії Канади в провінції Альберта і головою Світового конгресу вільних українців.

Володимир Молодецький — підприємець, публіцист, один із засновників Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА, був секретарем братства і редактором «Вістей комбатанта».

Василь Верига отримав диплом із трьох напрямків: філософія, історія і бібліотекознавство, викладав історію України на курсах українознавства ім. Г. Сковороди. Був головою Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА і редактором «Вістей комбатанта».

Консолідація у громаді до того ж дала можливість братству у майбутньому захищати свої інтереси під час Комісії Дешена — перевірки зокрема дивізійників, на предмет скоєння воєнних злочинів, яка відбувалася 1985-86 роках у Торонто.

Не всі дивізійники брали активну участь у житті громади і зголошувалися до Братства, але ті 164 людини, біографічні довідки яких нам вдалося проаналізувати, доводять, що соціокультурна адаптація через участь у громадському житті, братстві, мала позитивні наслідки для збереження дивізійної та української ідентичності представниками дивізії «Галичина».

ЛІТЕРАТУРА

1. Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія / Андрій Боляновський. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 538 с.
2. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939-1945) / Андрій Боляновський. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – 681 с.
3. Верига В. За Рідний край, за нарід свій, або Хто такі дивізійники? / Василь Верига. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – 288 с.
4. Верига В. Слово і чин. Вибрані статті, доповіді, розвідки, життєписи. 1946–1988 / Василь Верига, – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 443 с.
5. Гайке В-Д. Українська дивізія «Галичина». Історія формування і бойових дій у 1943-45 роках. Пер. з нім. Р.Колісника / Вольф-Дітріх Гайке. – Торонто – Париж – Мюнхен: Накладом Братства кол. вояків 1-ої УД УНА, 1970. – 278 с.
6. Гримич, Марина. Антропологія війни. Case study : дивізія "Галичина": монографія / Марина Гримич . – Київ : Дуліби, 2017. – 256 с.
7. Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії / Ред. Олег В. Герус, Іраїда Герус-Тарнавецька, Степан Ярмусь. – Вінніпег, 1994. – 379 с.
8. Загачевський Є. Спогади фронтовика ... Белярія – Ріміні – Англія: репортаж- спогад / Євстахій Загачевський. – Мюнхен, 1968. – 319 с.
9. Заклики в Справі Іміграції Українських Скитальців до Канади [Електронний ресурс] // Обіжник ч. 19/49. – Вінніпег, 1949. Режим доступу до ст. : <http://diasporiana.org.ua/ideologiya/16461-zakliki-v-spravi-imigratsiyi-ukrayinskih-skitaltsiv-do-kanadi/>
10. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ст. : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19>

11. Ільницький С. За що боролась «Галичина» / Степан Ільницький // Літературна Україна. – 26 липня 2007.
12. Колісник Р. Військова управа та українська дивізія "Галичина": діяльність Військової Управи та німецька політика відносно українських національних збройних сил в роках 1943-1945. Вид. друге, доп. / Роман Колісник. – Київ: Ярославів Вал, 2009. – 312 с.
13. Колісник Р. Довкола світу. Репортаж-сполин / Роман Колісник. – Торонто – Нью-Йорк: Накладом Братства кол. вояків 1-ої УД УНА, 1982. – 95 с.
14. Колісник Р. Маршрутують добровольці. Спомини / Роман Колісник. – Тернопіль: Арій, 2003. – 120 с.
15. Колісник Р. Як гартувався і розгартувався дух вояка у 1-ій українській дивізії / Роман Колісник // Вісті Комбатанта. – 1968. – Ч. 5-6. – С. 72-80.
16. Красноштан Ю. Дванадцятий канцлер / Юхим Красноштан // Силуети: 50 розповідей про українців. – Едмонтон, 1996. – С. 77 – 92.
17. Ладна Є. Українці у Канаді — від хлібного колоска до Уейна Грецького [Електронний ресурс] / Євген Ладна // Історична правда – 13.02.201. Режим доступу до ст. : <http://www.istpravda.com.ua/research/2011/02/13/24239/>
18. Малецький М. Без ілюзій. Коментарі / Мирослав Малецький. – Торонто – Нью-Йорк – Мюнхен: Накладом Братства кол. вояків 1-ої Української дивізії УНА, 1981. – 238 с.
19. Малецький М. Пріоритети : статті / Мирослав Малецький. – К. : Рада, 1996. – 255 с.
20. Марунчак М. Історія українців Канади т. 1 / Михайло Марунчак. – Вінніпег, 1991. – 464 с.
21. Марунчак М. Історія українців Канади т. 2 / Михайло Марунчак. – Вінніпег, 1991. – 512 с.

22. Маців Б. Українська дивізія «Галичина». Історія у світлинах від заснування у 1943 р. до звільнення з полону 1949 р. / Богдан Маців. – Львів: ЗУКЦ, 2009. – 256 с.
23. Молодецький В. Полум'яні дні. Автобіографічна повість / Володимир Молодецький. – Торонто: Братство кол. вояків 1-ої Української Дивізії УНА, 1983. – 192 с. 248.
24. Молодецький В. У руках «визволителів». Автобіографічна повість. – Торонто: Братство кол. Вояків 1-ої Української Дивізії УНА, 1998. – 120 с.
25. Перша Українська дивізія Української національної армії : історія створення та національно-політичне значення : матеріали науково-практичної конференції : доповіді та повідомлення / Львівський історичний музей, Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського Національної академії наук України ; редакційна колегія : Ярослав Дашкевич ... [та ін.] . – Львів : Новий час, 2002. – 160 с.
26. Ріміні 1945-47. Перша Українська Дивізія Української Національної Армії у британському полоні в Італії. Збірник II. / Упор. В. Ревуцький. – Київ: Смолоскип, 2005. – 282 с.
27. Саварин П. З собою взяли Україну. Від Тернопілля до Альберти : монографія / Петро Саварин. – К. : КВІЦ, 2007. – 524 с.
28. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980.
29. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
30. Українська дивізія «Галичина»: історія у світлинах від заснування у 1943 р. до звільнення з полону 1949 р. / Богдан Маців . - Львів : ЗУКЦ, 2009. – 256 с.

31. Українська Дивізія «Галичина». Історія формування і бойових дій у 1943–1945 роках / за заг. ред. В Кубійовича. — Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 208 с.
32. Українська дивізія «Галичина»: історико-публіцистичний збірник / Ред.– упор.: М. Слабошпицький, В. Стеценко. – Київ-Торонто: ТОВ “Негоціант - Плюс”, 1994. – 164 с.
33. Українська дивізія «Галичина» (Львівщина): історія, спогади, світлини / Упор. І. Іваньков, М. Романюк. – Львів: Духовна вісь, 2016. – 840 с.
34. Українська національна армія. Матеріали до історії: збірник статей / Упор. Р. Колісник. – Київ: Ярославів Вал, 2013. – 320 с.
35. Українці у Канаді [Електронний ресурс] – Режим доступу до ст. : <https://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/ukrainians-in-%D1%81%D0%B0>
36. Хом'як О. Репрезентація воєнного досвіду в пам'яті ветеранів Дивізії «Галичина» (1943-2013 рр.) / О.Хом'як. – Київ, 2017. – 261с.
37. Хромейчук О. Радянська репатріаційна місія та британська комісія з перевірки біженців [Електронний ресурс] / Олеся Хромейчук // Україна модерна – 08.12.2016. – Режим доступу до ст. : <http://uamoderna.com/md/khromeychuk-repatriation>
38. Шандрук П. Історична правда про І УД і УНА / Павло Шандрук // Вісті Комбатанта. – 1965. – Ч. 1. – С. 5-22.
39. Ювілейний альманах Братства кол. вояків 1-ої Української дивізії Української Національної Армії. – Торонто: Друкарня о. Василяян, 2001. – 400 с.
40. Якимович Б. Збройні Сили України : нарис історії / Богдан Якимович. – Л. : Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. – 359 с.
41. Сар W. Тяжко бути політичним емігрантом / Walter Сар. – Торонто, 1986. – 176 с.

42. Changing realities: social trends among Ukrainian Canadians / Edited by Peyryshyn W.R. – The Canadian Institute of Ukrainian Studies, Edmonton, – 1980. – 249 p.
43. Commission of Inquiry on War Criminals. Report. Part I: Public. – Minister of Supply and Services Canada, 1986. – 966 p.
44. Iacovetta F. Gatekeepers. Reshaping Immigrant lives in cold war Canada / Franca Iacovetta. – Between the Lines, 2006. – 370 p.
45. Khromeychuk O. Undetermined Ukrainians. Post-War Narratives of the Waffen SS —Galician Division / Olesya Khromeychuk. – Series: Nationalisms across the Globe. Vol. 11. – Peter Lang, 2013. – 197 p.
46. Littman S. Pure Soldiers or Sinister Legion. The Ukrainian 14th Waffen-SS Division / Sol Littman. – London: Black Rose Books, 2003. – 235 p.
47. Luciuk L. Heroes of their day: The Reminiscences of Bohdan Panchuk / Lubomyr Luciuk. – Toronto, 1983. – 170 p.
48. Melnyk M.J. To Battle. The Formation and History of the 14th Galician Waffen-SS Division / Michael Melnyk. – Solihull: Helion&Company Limited, 2002. – 382 p.
49. Nazi war criminals in Canada : the historical and policy setting from the 1940s to the present / prepared for the Commission of Inquiry on War Criminals by Alti Rodal. – Ottawa, 1986. – 560 p.
50. Rubenstein P. Report of the entry of nazi war criminals and collaborators into the UK, 1945 - 1950 / P. Rubenstein. – House of Commons, 1988. – 184 p.
51. The Ukrainian Canadian committee; Its origin and war activity / by Wasyl Veryha. – Toronto, Ontario, 1967. – 160 p.

**UKRAINIAN-CANADIAN RESEARCH DOCUMENTATION CENTRE
(УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИЙ ДОСЛІДЧО-ДОКУМЕНТАЦІЙНИЙ
ЦЕНТР В ТОРОНТО, КАНАДА)**

52. “Братство кол. вояків 1-ї-Української дивізії Української національної армії. Станиця Торонто 1950-2000” / за редакцією Остапа Стецьківа, Торонто, 2000. – 535 с.
53. Leshchenko O. Canadian Immigration Policy and Admission of the Galicia Waffen – SS Division, 1946-1952 / Oksana Leshchenko. – University of Waterloo, Ontario. – 21 p.

ІНТЕРВ'Ю

54. Інтерв'ю з Володимиром Молодецьким – 1996, UCRDC, Торонто, Канада.
56. Інтерв'ю з Голиною Кудлою-Дубовою – 2001, UCRDC, Торонто, Канада.
57. Інтерв'ю з Маркіяном Когутом – 2011, UCRDC, Торонто, Канада.
58. Інтерв'ю з Мироном (Мирославом) Головатим – 2018, UCRDC, Торонто, Канада.
59. Інтерв'ю з Мирославом Бігусом – 1996, UCRDC, Торонто, Канада.
60. Інтерв'ю з Петром Саварином – 1990, UCRDC, Едмонтон, Канада.
61. Інтерв'ю з Роксолянкою Сливинською-Ільницькою – 2018, UCRDC, Торонто, Канада.
62. Інтерв'ю з Романом Колісником – 2010, UCRDC, Торонто, Канада.
63. Інтерв'ю з Уляною Бігус – 2018, UCRDC, Торонто, Канада.

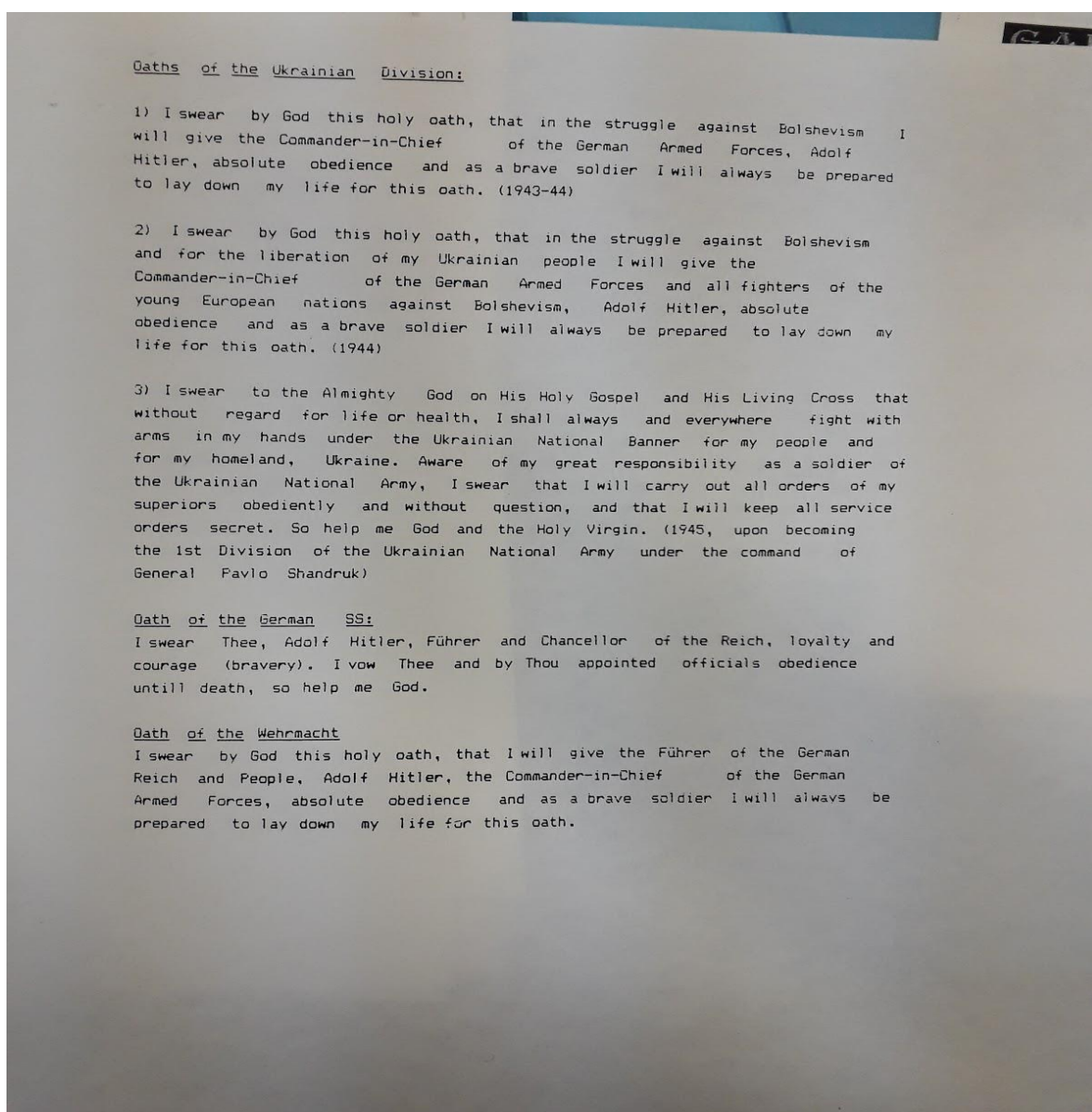
ПЕРІОДИЧНІ ДЖЕРЕЛА

64. Вісті Комбатанта. – Торонто. – 1961 – 2014.
65. Український Голос. – Вінніпег. – 1946 – 1953.

ДОДАТКИ

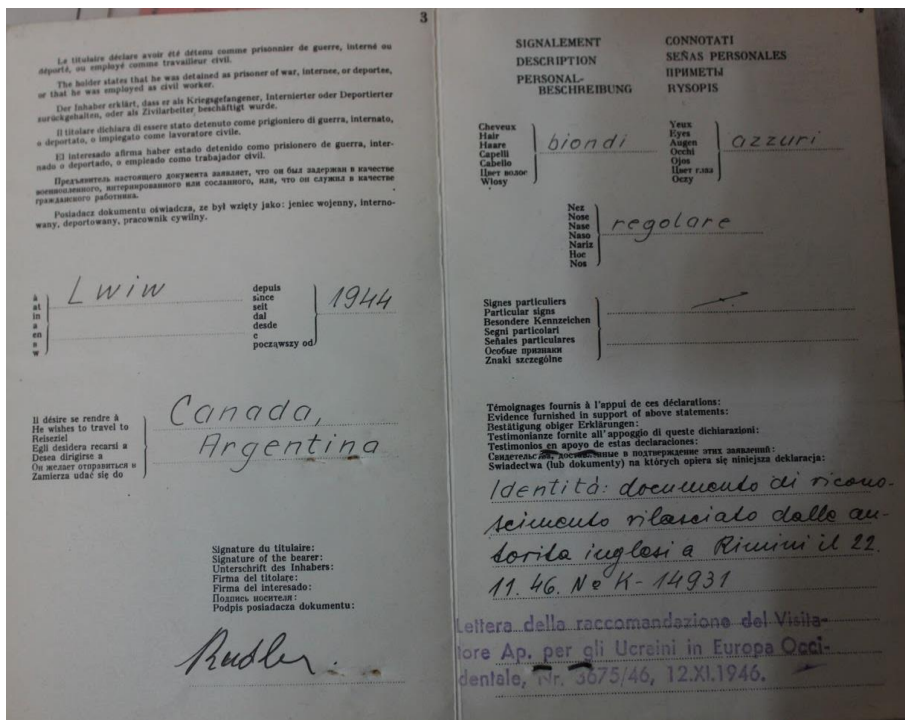
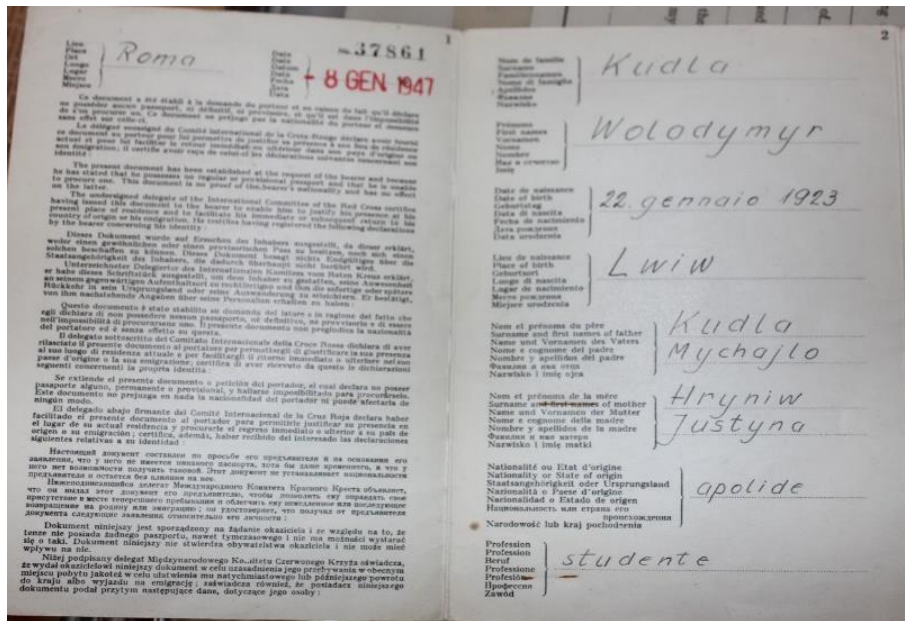
Додаток А

Присяги дивізії «Галичина» 1943-1945 років; присяга німецької СС; присяга вермахту

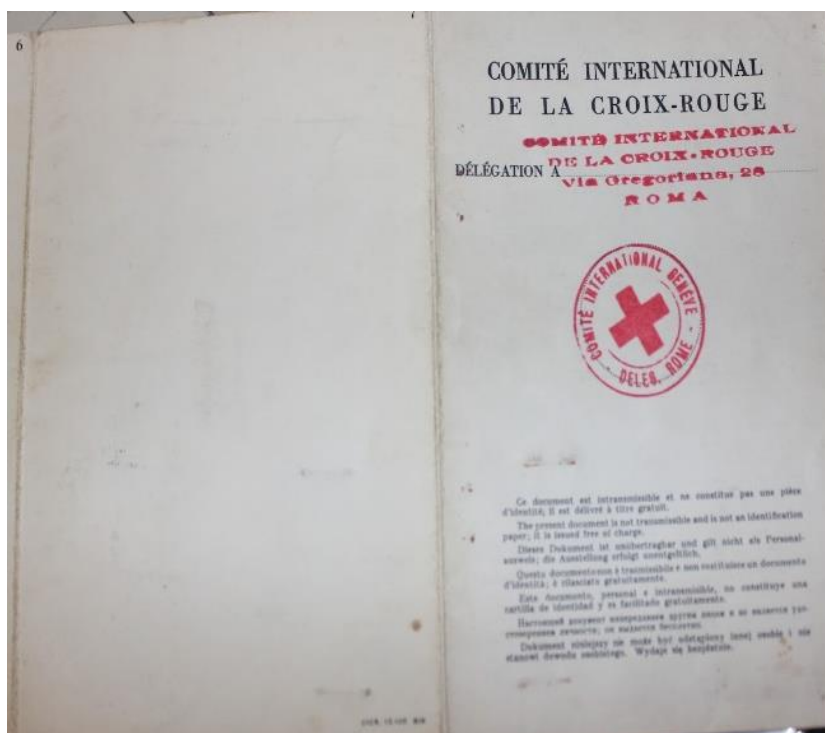
*Присяги дивізії «Галичина» 1943-44 року, 1944 року, 1945 року після
переформування на 1-шу Українську дивізію УНА; присяга німецької СС;
присяга вермахту — UCRDC.*

Особисті документи родини Кудли

Паспорт «Міжнародного Червоного Хреста», який дивізійники отримували у Ріміні, на ім'я Володимир Кудла (внутрішня сторона) — особистий архів родини Кудли.

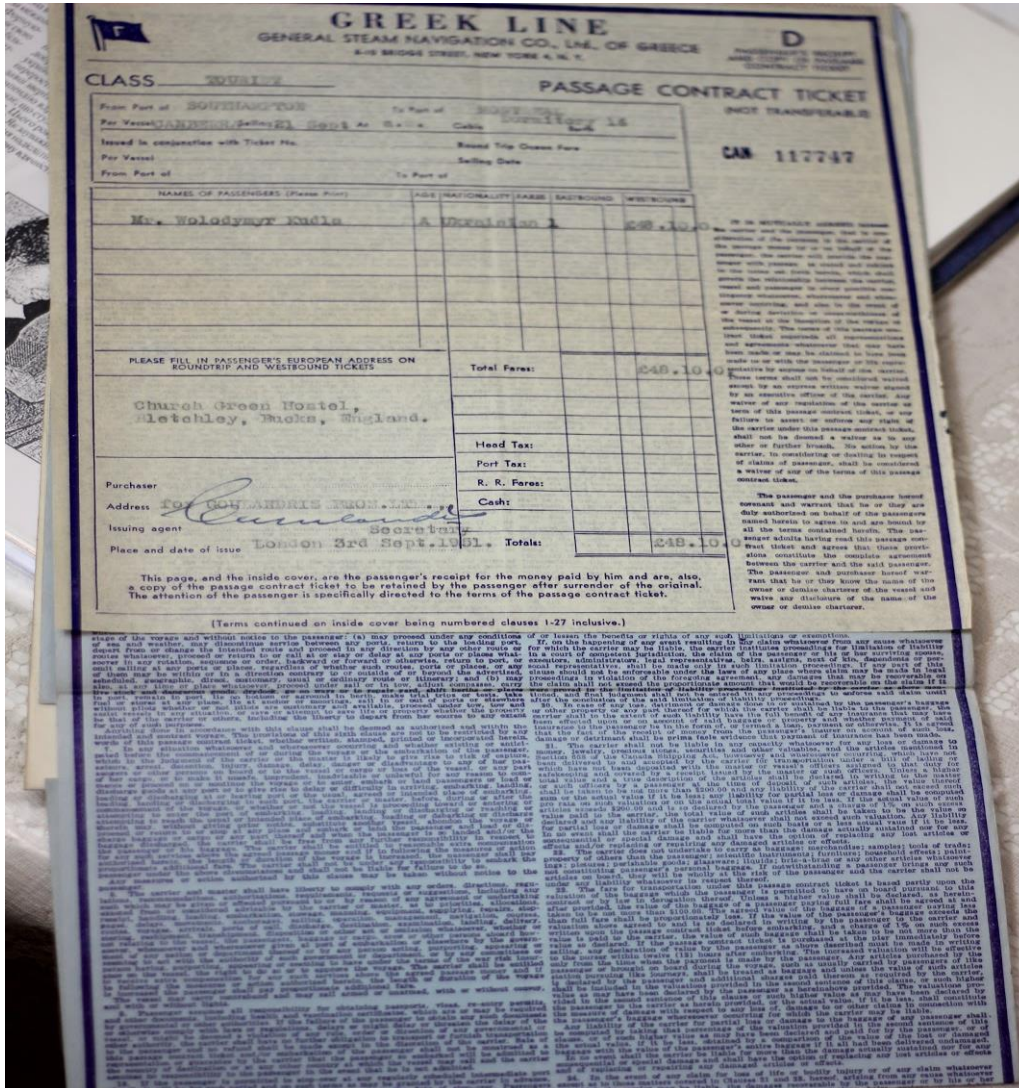
Додаток Б. 1

Паспорт «Міжнародного Червоного Хреста», який дивізійники отримували у Ріміні, на ім'я Володимир Кудла (зовнішня сторона) — особистий архів родини Кудли.

Додаток Б. 2

Квиток "Саутгемптон — Монреаль" на ім'я Володимира Кудли — особистий архів родини Кудли.

GREEK LINE
GENERAL STEAM NAVIGATION CO., Ltd., OF GREECE
8-10 BRIDGE STREET, NEW YORK 4, N. Y.

D
PASSENGER'S RECEIPT
AND COPY OF PASSAGE
CONTRACT TICKET

CLASS TOURIST **PASSAGE CONTRACT TICKET**
(NOT TRANSFERABLE)

From Port of SOUTHAMPTON To Port of MONTREAL
Per Vessel CANBERRA Sailing 21 Sept At 8.00 Cabin Dormitory Berth 16
Issued in conjunction with Ticket No. _____ Round Trip Ocean Fare _____
Per Vessel _____ Sailing Date _____
From Port of _____ To Port of _____

CAN 117747

NAMES OF PASSENGERS (Please Print)	AGE	NATIONALITY	FARES	EASTBOUND	WESTBOUND
<u>Mr. Wolodymyr Kudla</u>		<u>A Ukrainian</u>	<u>1</u>		<u>£48.10.0</u>
PLEASE FILL IN PASSENGER'S EUROPEAN ADDRESS ON ROUNDTrip AND WESTBOUND TICKETS			Total Fares:		<u>£48.10.0</u>
<u>Church Green Hostel, Witchley, Bucks, England.</u>			Head Tax:		
Purchaser _____			Port Tax:		
Address <u>107, GUY ANDRIS TROU, LEE, ...</u>			R. R. Fares:		
Issuing agent <u>Cumland Secretary</u>			Cash:		
Place and date of issue <u>London 3rd Sept. 1931.</u>			Totals:		<u>£48.10.0</u>

IT IS MUTUALLY AGREED between the carrier and the passenger, that in consideration of the payment to the carrier of the passage money by or on behalf of the passenger, the carrier will provide the passenger with passage as stated and subject to the terms set forth herein, which shall govern the relationship between the carrier, vessel and passenger in every possible contingency whatsoever, whosoever and whenever occurring, and also in the event of or during deviation or unseaworthiness of the vessel at the inception of the voyage or subsequently. The terms of this passage contract ticket supersede all representations and agreements whatsoever that may have been made or may be claimed to have been made to or with the passenger or his representative by anyone on behalf of the carrier. These terms shall not be considered waived except by an express written waiver signed by an executive officer of the carrier. Any waiver of any regulation of the carrier or term of this passage contract ticket, or any failure to assert or enforce any right of the carrier under this passage contract ticket, shall not be deemed a waiver as to any other or further breach. No action by the carrier, in considering or dealing in respect of claims of passenger, shall be considered a waiver of any of the terms of this passage contract ticket.

The passenger and the purchaser hereof covenant and warrant that he or they are duly authorized on behalf of the passenger named herein to agree to and are bound by all the terms contained herein. The passenger admits having read this passage contract ticket and agrees that these provisions constitute the complete agreement between the carrier and the said passenger. The passenger and purchaser hereof warrant that he or they know the name of the owner or demise charterer of the vessel and waive any discharge of the name of the owner or demise charterer.

[Terms continued on inside cover being numbered clauses 1-27 inclusive.]

of sea and weather, may discontinue service between any ports, return to the loading port, or on the day of departure, proceed to any other port, or on the day of departure, proceed to any other port, or on the day of departure, proceed to any other port.

Квиток “Саутгемптон — Монреаль” на ім’я Галини Кудли — особистий архів родини Кудли.

Додаток Б. 4

Canada

Holders of non-national Travel Documents are reminded of the requirement of obtaining Visas for the foreign countries it is desired to visit. Transit Visas should be sought for all countries which the holder desires to pass through in transit.

An Entry Permit is required for admission to Germany.

Police Registration Certificate should be carried on all journeys abroad.

I.B.113.
 No. *K.65208*

CERTIFICATE OF IDENTITY.
CERTIFICAT D'IDENTITÉ.

OFFICE, LONDON, and expires on... *8th June 1952*

OFFICE, LONDON, et expire le...

sole purpose of providing the holder with identity papers in lieu of a national and in no way affects the national status of the holder. If the holder obtains a to be valid and must be surrendered to the issuing authority.

fin de fournir au titulaire une pièce d'identité pouvant tenir lieu de passeport et en aucun cas affecte le statut national du titulaire. Si le titulaire obtient un passeport national, ce certificat cessera d'être valable et devra être renvoyé à l'autorité qui l'a délivré.

Surname / Nom de famille: *Kudla*
 Forenames / Prénoms: *Wolodymyr*
 Accompanied by / Accompagné de: child (children) / enfant (enfants)
 Remarks / Observations:

THIS CERTIFICATE MUST BE VISED BY A BRITISH AUTHORITY FOR RETURN TO THE UNITED KINGDOM

Place and date of birth / Lieu et date de naissance: *Lviv 26.1.1923*
 Occupation / Profession: *Articeworker*
 Present residence / Résidence actuelle: *Church Green Hostel*
 *Maiden name and forename(s) of wife / Nom (avant le mariage) et prénom(s) de l'épouse: *Dubova Halyna*
 *Name and forename(s) of husband / Nom et prénom(s) du mari:

DESCRIPTION   **SIGNALEMENT**

Height / Taille: *5' 10 inch*
 Hair / Cheveux: *light brown*
 Colour of eyes / Couleur des yeux: *gray*
 Nose / Nez: *Normal*
 Shape of face / Forme du visage: *oval*
 Complexion / Teint:

Special peculiarities / Signes particuliers:

CHILDREN		ENFANTS	
Name / Nom	Forename(s) / Prénom(s)	Place and date of birth / Lieu et date de naissance	Sex / Sexe

Issued at / Délivré à: **LONDON**
 Date: **8 JUN 1951**

Signature and stamp of authority issuing the document.
 Signature et cachet de l'autorité qui délivre le titre.

Fee paid / Taxe perçue: **7s. 6d.**

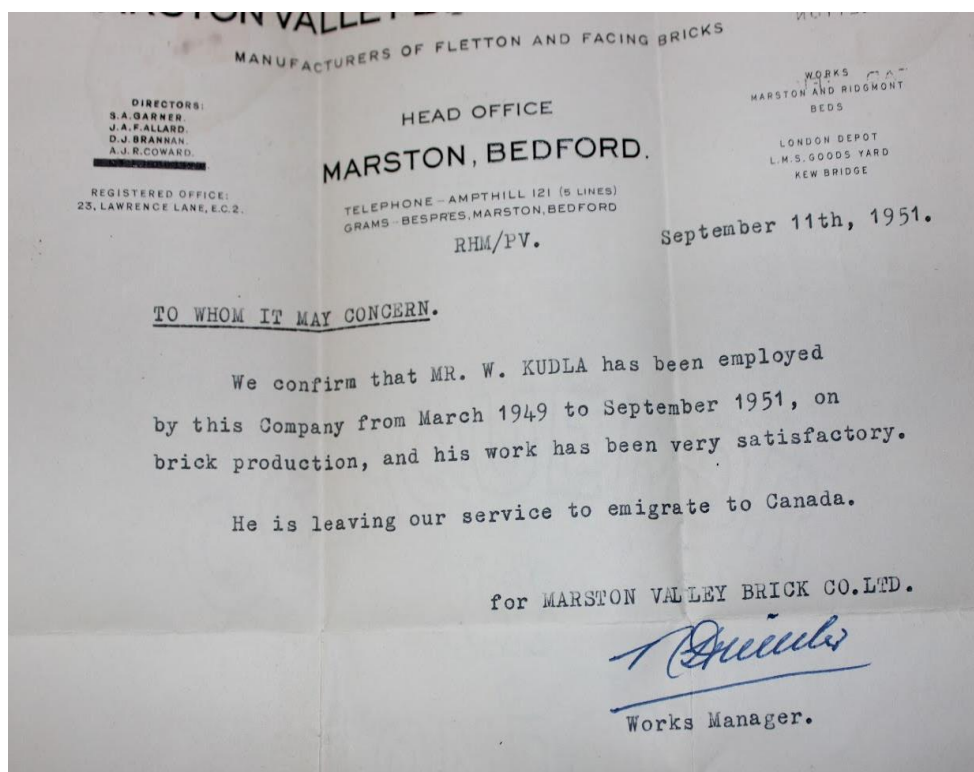
Signature of Bearer—Signature du Titulaire.
H. Kudla

E41563 W1-44232-964 13,000 4/50 Gp.38 F. & C. Ltd.

Посвідчення особи (Certificate of identity) Володимира Кудли для візи в Канаду — особистий архів родини Кудли.

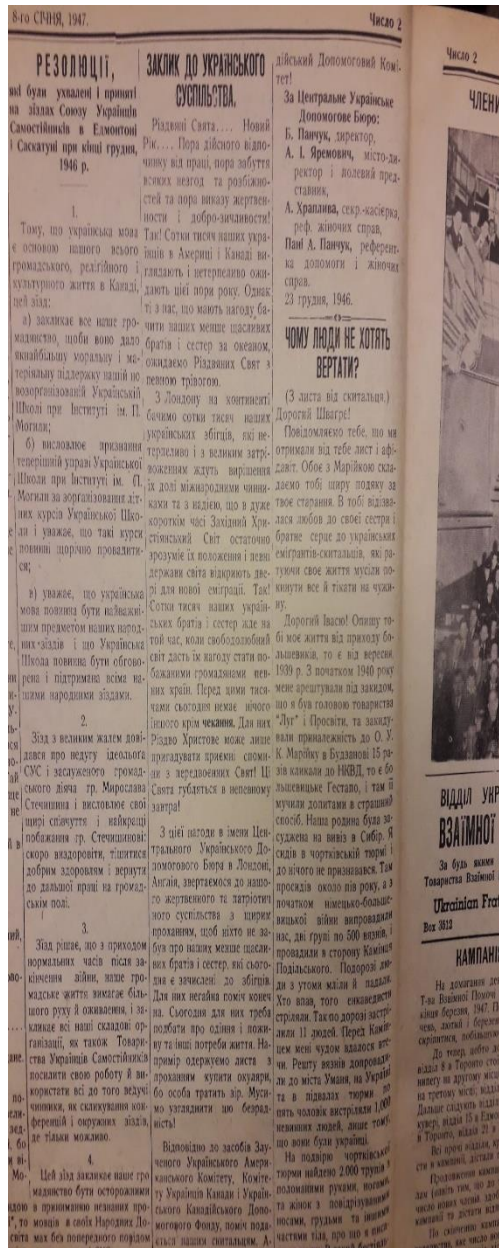
Додаток Б. 6

Довідка з цеглярні про зайнятість Володимира Кудли — особистий архів родини Кудли.

Додаток В

Лобіювання переїзду третьої хвилі еміграції до Канади у пресі

«Заклик до українського суспільства» від «Центрального українського допомогового бюро», вийшов в «Українському Голосі» 8.01.1947 — UCRDC.

Додаток В. 1

КАТЕДРАЛЬНА УПРАВА
Holy Trinity Ukrainian Gr.-Orth. Cathedral
250 CHURCH AVENUE WINNIPEG, MAN.

М. Приходько.

Вітаємо Українську Дивізію і Перемогу Нашого Посла

Ми вже знаємо з коротких повідомлень у нашій пресі, що канадський міністер емігранції Геррис звершив до себе посла Івана Дікура і повідомив про рішення уряду відкрити двері до Канади коливним войком української дивізії „Галичина“, на загальних правах ДП. Міністер Геррис, з огляду на численні інтервенції п. Дікура перед урядом у цій справі, доручив йому особисто повідомити українському громадянству цю приємну новину.

Таким чином досягнуто кінцевої лексики на територію шляху нашої славної дивізії. Той шлях дивізії пройшла з чистим сумлінням і серцем, з наміром великої жертвенності для свого народу, не маючи найменшого бажання боронити інтереси німечької політики на Україні, як це ставалося і старіями представити московські підлогові ризиких маєст.

Наприкінці 1943 року і перебував кілька днів, разом з капеланом бандуристів ім. Шевченка, у німецькому таборі дивізії на території західної України і знаю ще відтоді настрої воїків і старшин дивізії. Розрахунок був одностайний і здавалося, шляхом льогінний, по розгромах німців мусить відразу настати збройний вудар демократичного світу з імперіалістичною Москвою. Дивізія буде першою великою українською мілітарною формациєю, що стане відразу по стороні демократичного світу і в першій лінії рушити на схід — проти московського фашизму, за самостійну Україну. Не могло бути сумніву, що в такому поході лави дивізії поміжжиса б десятикратно. Ще навіть тоді, коли дивізія була в стадії організації, її командувачини і українська центральна громадська організація виставили умову, що дивізія буде воювати лише на східному фронті.

На жаль, льогінні прилучили про вудар західних демократій з московським комуністичним фашизмом не я правдалася. Це сталося найбільше з тої причини, що льогінні тоді ще не розуміли або не хотіли розуміти правдивості Москви. Вони витрадили війну, але програли мир, віддавши майже всі наслідки перемоги в руки „добродушного Дікова“ (Сталіна). Це була непростима помилка, за яку західний світ сплатує тепер мільярди доларів на оборону перед тим „Діковом“ і ще не знати скількох жертв буде коштувати та помилка. Адже тоді, в 1945 р., можна було раз і назавжди покінчити з комуністичною загрозою лише кільканидцятьма дивізіями з допомогою національно-визвольних рухів на території СРСР.

Українська дивізія чекала лише на те, щоб відразу стати до бою за справжній мир. Але незадоволю до закінчення війни німці виставили її на найбільш відповідальний, відкритий з фронтів і запілля, дльогінні

Генералісміму тільки сонні ці колами очима на підлогу, де лежали розбиті портрети і авіалка.

— Ми боремося за чистоту історії, вітаємо хлам з нашої великої літератури, ревноботажники, трювжисти, ревнобастисти і вороги народу роблять своє, — загаворив генералісміс, бачучи кругом себе своїх дванадцять ступайків.

— Що ж такого? — запитав один з членів.

— Експлазія? — запитав другий.

— Ще гірше! Ось на підодозі книжка — Енциклопедія з 1946 року. — Хто її редагував? Там написано про югославську жабу, що той Тіто має блискучий талант провідника армії, що він дуже відважний, чарівний, великий політик, визначний державний муж, що під його проводом народа визволила армія освободила Югославію. Приказую зараз арештувати всіх, хто має цю книжку, і вислати їх до поправних таборів вільної праці. Авторів та редакторів цю книжку залянувати, а їхню книжку вислати до поправних таборів вільної праці. Саму книжку спалити!

Члени Політбюро поласкадаю генералісмісові за його коротку промову, подякували йому за його бистрий ум, за його мудрість та за племану увагу до ризиків діянок історії і літератури великого російського народу. Вони прирекали генералісмісові, що виконають його мудрий приказ на сто відсотків.

Після цього інциденту в совітських гаєстах почали називати Тіта „маленькою жабою“ болягузом, лінохом, пляком, який підчас громадянської війни в Югославії переходувавсь в порти Барі та сиравляч пішкию оказії для Рандофа Чорнида, а в той сам час совітська армія сама розбила рештки гітлерівської армії та освободила Югославію. Югославські робітники вже давно ошинули Тіта як дзертир, шпигуна, злочинця, фашиста, зрадника і наймита американського імперіалізму.

Видіє слідуюча Енциклопедія, в якій не буде більше хламу. В ній буде описано тільки про самого генералісмісуса.

Сталінські „студжі“ вже тепер пишуть, що перший російський революційний уряд складався тільки з двох осіб: Леніна і Сталіна.

„Чистота історії!“

Тарантея.

Доповідь Б. Панчука про Україну

„Українські Вісті“, що виходить в Новім Ульмі в Німеччині, повідомляють: (Лондон, вл. кор.) і триває чр. на спеціальне запрошення Ротарі клубу в Люїшем (південносхідна округа Лондону) п. Б. Панчук вголосив доповідь на тему „Росія й Україна“. Вийшовши з загальної характеристики сучасного міжнародного становища, доповідач зупинився над суттю і формою російського імперіалізму, який щодня сьогодні починають усвідомлювати народи заходу, тоді як Україна — його перша й найбільш кривава жертва, — вже кілька століть стоїть з ним у боротьбі. Розгля-

Стаття «Вітаємо українську дивізію і перемогу нашого посла», опублікована 21 червня 1950 року в «Українському голосі» — UCRDC.

Додаток В.2

ЗАКЛИК В СПРАВІ СПРОВАДЖЕННЯ ЧЛЕНІВ „УКРАЇНСЬКОЇ ДИВІЗІЇ”

Нав'язуючи до проголошеного недавно рішення уряду Канади про Українську Дивізію, повідомляємо наступне:

1) Приїзд членів Української Дивізії до Канади можна практично перевести тільки в рямцях обов'язуючих приписів загального іміграційного закону;

2) Близька рідня в Канаді (родичі, брати, сестри) може починати старання з титулу споріднення так, як це було дотепер зі всіма іншими імігрантами;

3) Фармери можуть старатися спровадити членів Української Дивізії як фермерських робітників;

4) В кожному випадку слід виповнити і підписати аплікації на урядових взірцях, як це робилося в звичайному поступованню дотепер, і передавати їх іміграційним урядам.

5) Щоб виповнити аплікації, треба передтим постаратися про особисті інформації

від бажаючих імігрувати і їх правдивість буде провірена перед виданням візи консульськими чинниками;

6) Апліканти, що роблять старання, мають обов'язок доказати спорідненість, згл. маєтковий стан і залучити до аплікацій відповідні залучники (посвідка муніципалу і банку);

7) Точні інформації в тих справах можна одержати в провінційних іміграційних урядах, або в тих агенціях, які займаються іміграційною справою.

Закликаємо в першу чергу близьку рідню і знайомих членів Української Дивізії, щоб вони не гаючись робили старання перед іміграційними урядами. Фармерів просимо зголошувати запотребовання на фермерських робітників зпоміж членів Української Дивізії евентуально до нашої Канцелярії.

Всіх людей доброї волі просимо про поміч в цій справі.

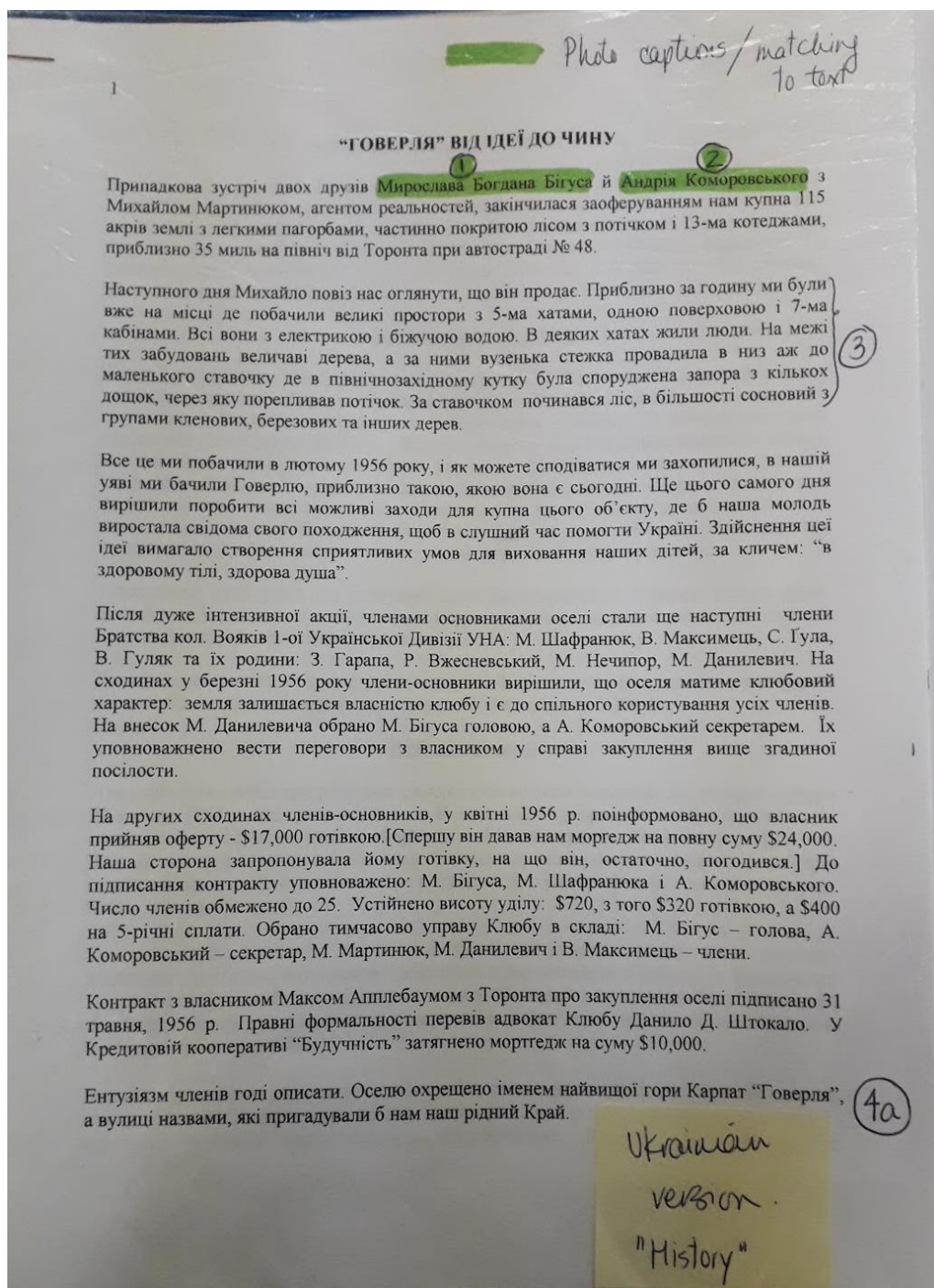
Комітет Українців Канади.

«Заклик в справі спровадження членів Української дивізії» від комунікату Комітету Українців Канади», опублікований 12 липня 1950 року в «Українському голосі» — UCRDC.

Додаток Г

Матеріали до історії оселі «Говерля»

Презентація оселі: «"Говерля" від ідеї до чину» (1/5) — UCRDC.

Клуб одержав урядовий чартер

За порадою адвоката Д. Штокала управа подбала про урядове забезпечення майна. З датою 23 липня 1957 р. зареєстровано в провінційному уряді Онтеріо оселю як спортивний клуб "Говерля" неприбуткову організацію. Перші члени дирекції: Мирослав Бігус, Андрій Коморовський, Василь Максимець, Михайло Данилевич і Михайло Мартинюк. На засіданні управи 29 липня 1957 р. прийнято нових членів на місце вибулих. Постановлено збільшити число членів "Говерлі" до 30.

Перші Загальні Збори Клубу

Перші Загальні збори Клубу відбулися 11 листопада 1957 р. в домі Українського відділу канадського легіону в Торонті на зборах було 26 членів. Зборами провадила президія в складі: інж. В. Безхлібник – голова, інж. Л. Вертипорох – секретар. За півторарічну працю управи звітував її голова М. Бігус. Загальні збори не лише схвалили діяльність управи, але висловили їй, а з окрема голові управи п. М. Бігусові признання за успішне керівництво і великий вклад праці для розбудови оселі. За півтора року із запущеної фарми створено імпонуючу оселю. Упорядковано дорогу до ставу, вирівняно береги ставу. Сам став поглиблено, але болотисте дно, де немає піску, постійно заростає водоростями. Треба щороку чистити і стосувати хемікалії проти водоростів.

Затверджено плян робіт для розбудови оселі виготовлений В. Гузарем: будова доріг, дитячого кутка з піском і гойданками, спортової площі, інсталяції світла на головних дорогах, поправа старої студні і будова нової.

Для проведення найконечніших робіт, а зокрема будови доріг і спорудження нової студні рішено збільшити число членів уділовців до 40. Висота уділу: \$ 720.00.

Розбудова Говерлі

Для необхідних робіт при розбудові і впорядкуванні оселі вирішено, на засіданні управи 27 квітня, 1958 р., на пропозицію п. А. Коморовського, впровадити зобов'язуючий усіх членів т. зв. шарварок, тобто обов'язкову спільну працю. Такі спільні праці під керуванням господаря оселі Богдана Левицького, запевнюють вдержання у доброму стані доріг і ставу. Хто не з'явиться на шарварок, того управа обтяжує грошовою сумою у висоті одного дня праці.

Треба особливо відмітити, що всі імпонуючі досягнення і успіхи оселі належить завдячувати ініціативі, ентузіязмові і жертовній праці поодиноких членів – з одного боку, та гармонійній і солідарній співпраці членів "Говерлі" – з другого боку. В процесі постійного вкладу праці та грошей Говерля міняла своє обличчя і збагачувалася новими спорудами та програмами.

В перших двох роках завершено будову греблі, слюзи, дороги до ставу, пляжі та чищення ставу, як також споруджено велику платформу для розваг, відбиванкову площу і кругольню за ставом. Також збудовано нову криницю. Джерело найдено при помочі

Презентація оселі: «“Говерля” від ідеї до чину» (2/5) — UCRDC.

вилок галузи у формі букви "У", методи науково недоказаної але ефективної. В наступних роках побудовано дороги, а в 1960 р. засаджено 25,000 сосон (red pine) вздовж дороги.

Черговим великим досягненням було спорудження грища копаного м'яча за ставом з біжною і скічною. Відтак побудова клубового дому і стрільниці власними силами, під керівництвом Володимира Гузара, в чому допомагали наші друзі дивізійники з Торонта. Весною 1970 року завершено будову тенісових кортів – виконав контрактор. Всі інші роботи були зроблені власними силами - сітки кругом кортів під професійним керівництвом Богдана Левицького а запровадження світла під керівництвом св.п. Володимира Голубінського. Великою допомогою у цих проєктах були, нині світлої пам'яті, Іван (Асік) Фелаш і Володимир Тивонюк.

Статут і плян Говерлі

Управа під проводом В. Гузара, на своєму засіданні 30 жовтня 1961 р., ухвалила проєкт статуту і правильника Клубу. Оба проєкти, беручи до уваги працю дотеперішніх комісій і їхні проєкти, зладив В. Гузар. Оба ці основні документи затвердили, внісши деякі поправки, Загальні збори 24 грудня 1961 р.

Кожний член Клубу є співвласником земної посілості Клубу, клубових устаткувань та будинків загального користування на терені Клубу. Будинок члена Клубу є його приватною власністю.

Загальні збори членів Клубу 23 грудня 1962 р. схвалили остаточний текст статуту Клубу, враховуючи ті доповнення і зміни, що були внесені на Загальних зборах 24.12.1961 р. Схвалено тоді теж плян оселі з поділом на 42 ділку. Цей плян виготовив В. Гузар на підставі pomірів мірника, зроблених восени 1961 р. На цьому пляні позначені дороги і їх назви та ділки 42 членів.

Каплиця в гуцульському стилі

Про ініціативу п-ва Шафранюків фінансувати будову каплиці на Говерлі звітував голова М. Бігус на Засіданні управи 6 серпня 1960 р. Тоді управа винесла постанову, щоб збудувати каплицю на горбку перед ставом. Будовою каплиці займався член клубу Говерля Юрій Копистянський.

Надзвичайні Загальні збори 26 березня 1961 р. обрали Церковний комітет у складі: Ярослава Шафранюк, Соня Пришляк, Юрій Копистянський, Марія Бігус і Галина Хотинецька. Завдання Комітету: зайнятися прибранням каплиці, опікуватися нею і дбати про релігійноцерковне життя на Говерлі з постійними Богослуженнями в неділі і свята в час літніх сезонів. Капличку віддано під опіку Успіння Пречистої Богородиці, що збігається із закінченням літнього сезону і відсвятковується щорічним урочистим празником із спільним обідом та мистецькою програмою.

Члени Говерлі причинилися до вивінування каплиці: чашу подарували п-во Вертипорохи, а відповідну мистецьку скринку сконструював інж. Олег Іванусів,

Презентація оселі: «“Говерля” від ідеї до чину» (3/5) — UCRDC.

різьблений хрест і свічки на престіл жертвували п-во Малецькі, а п-во Шиманські – Трійцю, запрестольний образ з рамами дарували п-во Вжесневські, обруси на престлі вишила і подарувала п-і Шафранюк, пані під проводом Соні Пришляк вишили фелон, Б. Левицький безкоштовно допровадив воду, а В. Голубінський заінсталивав до каплички електричне світло.

Капличку віддано під опіку Успіння Пречистої Богородиці, що збігається із закінченням літнього сезону і відсвятковується щорічним урочистим празником із спільним обідом та мистецькою програмою. (7)

Найбільш величавою подією було посвячення говерлянської каплички єпископом Ізидором Борецьким 16-го липня 1961 року, при співучасті 12 священників, гостей і говерлян. Тоді Говерля прибрала надзвичайно святочний вигляд включно з привітальною брамою. Капличка проєктвана і виконана безкорисливо Юрієм Копистянським, а уфундована панством Ярославою і Михайлом Шафранюками, є не лише гордістю жителів Говерлі, але вартісним мистецьким твором, що збагачує культурні надбання української громади. (8a)

Наша капличка також є центром суспільного життя говерлянської громади. У місяцях липні і серпні, кожної неділі і свята, тут відправляють Служби Божі. Тут хрестять немовлят, вінчають молодят. Тут молебнями звеличають ювілеї подруж і спомінають рідних у панахидах. Тут кожного липня дивізійники віддавали честь своїм побратимам поляглим під Бродами, тут прирікали ми всі вічну їм пам'ять. (8b)

Підчас тижня до каплички прибігали діти садочка на ранню молитву, а ввечорі, на площадці біля каплички сходилася молодь і піснями закінчувала весело проведений день з друзями на цій чудовій оселі.

В 1977 р. на місці площадки побудовано дзвіницю, запроєктовану архітектором Стецирою і виконану п. Андрійвом при допомозі говерлян. Тепер кожної неділі чи свята, “гомін дзвону” сповіщає говерлянам про те, що прибув уже священник і вкортці почнеться Служба Божа. (9)

Спілкування

У 1958 році на Говерлі, яку називали дивізійною, відбулася величава товариська Зустріч дивізійників Америки і Канади. Під величезним шатром, на спеціально влаштованій платформі мала місце особлива програма, а на кінець танці аж до ранку і відмарш з піснею на устах “О пів до другої години...” Тоді всі говерляни, від наймолодших до найстарших, брали участь у цій незабутній зустрічі. (10)

Нині ще, в'їздову браму прикрашує дивізійний лев. Більшість членів були дивізійниками, чи споріднена з ними. Не диво, що спілкування на Говерлі мало характер дивізійний, деبدو було особливо дружнє. Тому сприяли ще й особливі обставини - спортові споруди (11)

Презентація оселі: «“Говерля” від ідеї до чину» (4/5) — UCRDC.

дозволяли кожному чимсь займатися. Нпр. в неділю після Служби Божої 12 осіб грали відбиванку, а другі чекали на зміну. Дещо старші грали в круглі, або в шахи. А найчастіше стріляли і політикували. (12)

Тут організовано спортові змагання з нагородами в легкоатлетичі, плаванню, відбиванці, копаному м'ячі, тенісі. З Торонта приїздили олд-бої СТ "Україна", відбиванкова дружина дівчат "Ведмедики" – мистець Канади та другі, грали з Говерлею. Говерля набирала розголосу серед нашої громади. На Говерлі молодь організувала свята весни, пластові і відбиванкові табори, стріляння і теренові гри. Тут пластовий курінь, спонсорований дивізійною Станицею мав свій перший літній табір у 1963 р. В нас накручено фільм "Коза-дереза". (13a)

Дітворюю опікувався Батьківський комітет – Марія Солонинка, інж. В. Безхлібник і інж. Т. Заяць. Комітет подбав про те, щоб на площадці біля каплиці в час вакацій існував дитячий садочок, який зорганізували 1964 року, Д. Танчак і Д. Малецька, а згодом цю функцію перебрала п-і Н. Ігнатівич. Про стан здоров'я жителів оселі, а зокрема молоді, дбав безкорисливо д-р Григорій Шиманський. (13b)

Спортові референти – А. Коморовський і В. Ігнатівич організували старшу молодь, влаштуовуючи спортові пописи і спортові дні. А пізніше в 1990их роках до сучасних часах організували і провадили спортові дні О. і М. Мацьків, Б. і Н. Левицькі, Р. і О. Цьоба. Культурно розвагова референтура під керуванням п-і Оксани Ружицької і п-і Д. Мацьків влаштуовували розвагові вечірки та щорічні дуже успішні празники на закінчення відпочинкового сезону. В останніх кількох роках приготування ювілейних празників виконували Геня Гуляк і Христя Гула. (14a)

Голова управи А. Чорній особливо підкреслив у своєму звіті на Загальних зборах 14 серпня 1966 р., що старанням управи, "Говерля" мала протягом літніх сезонів постійну духовну опіку над дітворюю і її вихованням. Влаштування відповідних ігор і ватр перебрали на себе пані Ігнатівич, Коновка і Дендерис. Релігійне виховання і опіку запевнили перебуваючі в час літнього сезону на "Говерлі" священники – о. Бобовник, о. Івашко, о. Куций, о. Джулинський і о. Лавришин. А коли на Говерлі не було нікого з вище згаданих отців, управа запрошувала священників з Торонта і Ошави. (14b)

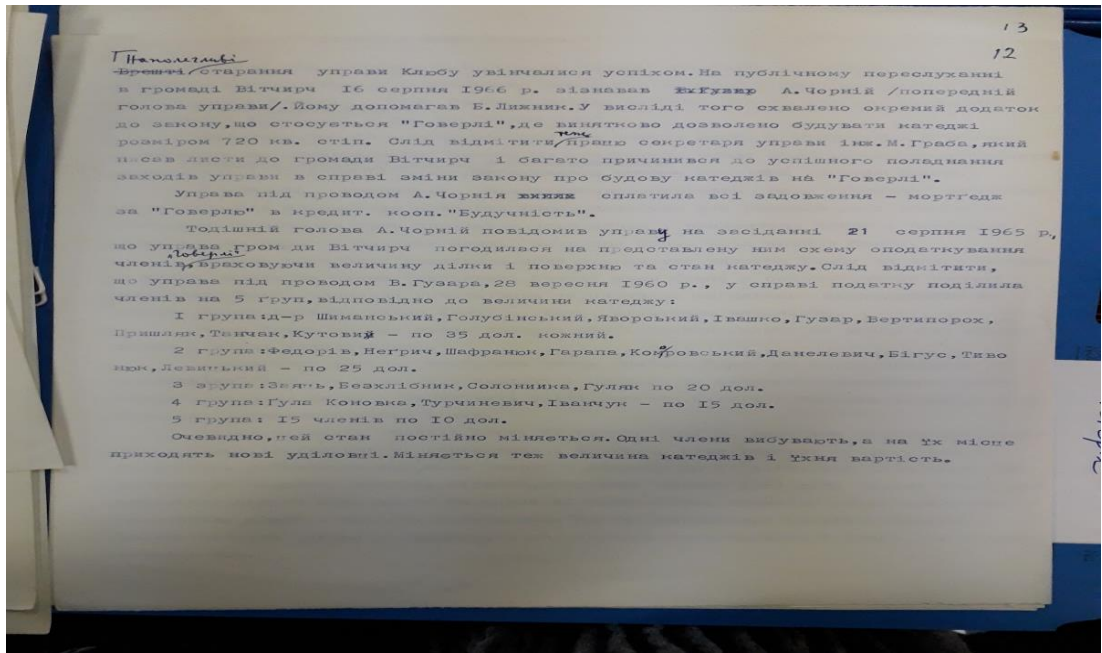
1980 року, молодий парох церкви Святих Петра і Павла в Скарборо, отець Тарас Дусановський, почав обслуговувати нашу "говерлянську парохію" і робить це до сьогодні. Отець Тарас не тільки служить нам у каплиці. Він також бере активну участь у поза-церковному житті Говерлі, як у спортивних змаганнях, ватрах, празниках і вечірках для молоді. В 1988 році, о. Тарас зорганізував урочисте водосвяття у нашому ставі для вшанування Тисячоліття Хрещення України. (14c)

16-го липня 1990 року наші говерляни другого покоління Люба Бурій, Уляна і Володимир Остаповичі й другі, почувши в канадським радіо вістку про ПРОГОЛОШЕННЯ Верховною Радою Української РСР ДЕКЛАРАЦІЮ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ, відзначили цю історичну подію ватрою. В програмі було: піднесення прапору, (15a)

Презентація оселі: «"Говерля" від ідеї до чину» (5/5) — UCRDC. (15b)

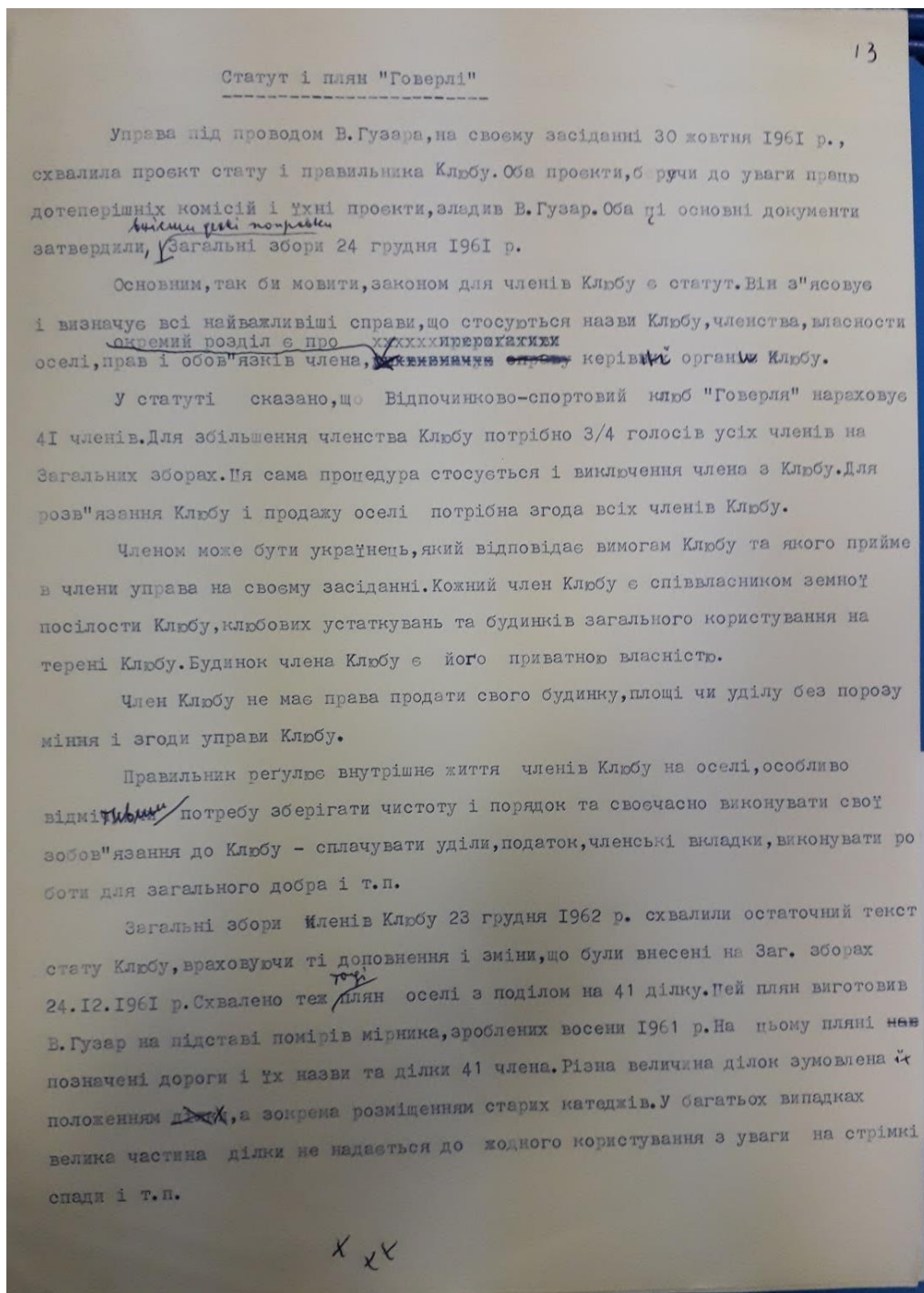

Додаток Г. 1

Розподіл податків між членами клубу — UCRDC.

Додаток Г. 2

Статут і план оселі «Говерля» — UCRDC.

ГРОМАДА 19

№34 21—27 серпня 2014 року

■ Роман Колісник

Був між нами Маркіян. Веселий, привітний, жартівливий, патріотичний, завжди готовий допомогти. Справжній «львівський»! Уже минає рік від його відходу у вічність. Прожив він дуже небезпечне життя. Бо вже в його 13 юних років він пізнав війну, Жорстоку та беззачинність.

Коли влітку 1944-го його старший брат Тарас, який ївав із дивізією «Галичина» під Броди, зустрів у Львові Маркіяна, то порадив йому зголоситися до цього підрозділу. Про перші його військові дні написав у споминах його побратим Василь Горбатюк: «У вагоні сидів друг Когут, родом зі Львова, якого всі любили за його веселу вдачу та за те, що завжди лив, як справжній ливень, та розвеселяв засмучених».

У тих вагонах везли дивізійних рекрутів із Нойгаммера на вишкіл в Угорщину. І командант-німець заборонив виходити з вагону, але Маркіян мав велику справу та хотів на зупинці налити собі води. А той німець почав стріляти і мало його не вбив, тільки поранив.

Після вишколу їх розподілили до підрозділів кавалерійської дивізії та послали на фронт. Маркіян був у артилерії та потрапив у радянський полон. Він подав своє місце народження в Карпатській Україні, тому його, як угорського громадянина, евакуювали до Угорщини. Але Маркіян вирішив повернутися до Львова через Польщу, одяк не все було так просто.

Потім доїхав до польського міста Ополя, де його впізнав по-ляк зі Львова, і Маркіяна заарештували. Із тюремного шпиталю йому вдалося через вікно вночі втекти та сісти на перший товарний потяг, яким заїхав до Катовиць, а далі — до Заользья й через Чехо-Словаччину до Угорщини, де проживав два роки з фальшивими документами. У Будапешті закінчив шоферський курс.

1948 року він нелегально перейшов кордон до Австрії, звідки 1950-го емігрував до Канади. Там Маркіян спершу працював за контрактом у фермера. Через рік улаштувався шофером у транспортні компанії. В Едмонтоні закінчив курс обслуговування важкої будівельної машини. Якись час трудився автоводієм на Алясці.

Урешті замешкав у Торонто, де працював у туристичній агенції Posthouse Travel, що на розі Altadale і Bloor. 1964 року організував поїздку на відкриття пам'ятника Т. Шевченку в Вашингтоні. 1965-го відкрив першу в Торонто українську дуже успішну агенцію Bloor Travel.

Він танцював в ансамблі Народного дому й там співав у хорі. Знав напам'ять цілу службу Богу. Був невисоким на зріст, але любив спорт: грав у відбиванку та копаний м'яч. Повний час у своєму будинку приміщував спортове товариство «Україна». 1969 року організував три літаки на освячення собору Св. Софії у Римі за активною участю патрарха Йосифа Сліпого.

А третя велика подорож відбулася в грудні 1971-го до столиці Аргентини, на відкриття пам'ятника Т. Шевченку. Туди поїхало понад п'ятисять осіб трьома літаками. Довгі роки Маркіян парубкував. Але, як каже народна мудрість, «нареченої коном не об'їдеш». Тож якось він сів на літак і «обскакавши всь карген-тинських ковбоїв», привіз до Торонто дружину Таню.

Спонсорував переїзд своєї родини до Канади й допоміг в еміграції десяткам людей. Із проголошенням незалежності України Маркіян дуже часто відвідував Львів. Жертвував на різні проекти в Україні, наприклад, облаштував відділ для дітей, хворих на туберкульоз, у шпиталі Івано-Франківська і допомагав йому фінансово.

Від 2005 року Маркіян був головою станиці Братства дивізійників у Торонто. В Україні теж було створено Галицьке братство дивізійників, про яких Маркіян ніколи не забував. І замість квітків на його могилу просив дати пожертву на допомогу побратимам-дивізійникам в Україні.

Якось Маркіян сказав, що він хворий на рак і не будуть йому робити ніякої хірургії. Бо, як фахівець, він знав: проти пухлини в стравоході, на жаль, нічого не вдієш. «Ми можемо вбити будь-який тип раку, але разом із ним уб'ємо й пацієнта», — сказав лікар.

І Маркіян погодився зі своєю долею. На його бажання тілні останки спочили в родинному гробі в Львові, на Янівському цвинтарі. Як каже наша приказка, «у милому товаристві й смерть мила». А яким було його товариство? Ліпшого собі не міг бажати прекрасна дружина Таня, три сини — як гарні канадські клени, і внуки, і побратими, і приятелі.

Спомин

про незабутнього побратима

✝

У перші болісні роковини відходу у Вічність

бл. п. МАРКІЯНА КОГУТА
запрошуємо рідних і знайомих на Святу Літургію
і Панахиду за спокій душі покійного
в суботу 30 серпня 2014 р., об 11-й ранку,
у катедрі Св. Свцм. Йосафата (143 Franklin Ave.)

Вічна Йому Пам'ять!
Таня Когут і сини з родинами

Спомини Романа Колісника про Маркіяна Когута, опубліковані у тижневику Міст № 34, 21-27 серпня 2014 року — UCRDC.

У березні 2011 р. Роман Колісник заснував у КІУС Вічний фонд ім. Романа і Галі Колісників внеском на \$15,000. Його метою є підтримка перекладів і публікацій (друкованих і електронних) україномовних художніх творів, спогадів, щоденників і листування українських авторів із Канади та інших країн діаспори англійською і французькою мовами. Ли́боко пов'язаний із українською літературою та розуміючи важливість донесення її до західного читача, п. Колісник залишив заповіт, який розширить можливості фонду і дозволить ефективно реалізувати його цілі.

Роман Колісник належить до того покоління української еміграції, яке через лихоліття війни і терору змушене було взятися до зброї, а згодом залишити Батьківщину. Наполегливість, людяність і прагнення до самовдосконалення через освіту і творчість — це ті риси, які дозволили йому пройти через терни життєвих випробувань і досягти поважних успіхів як письменнику, перекладачу, публіцисту, редактору, науковцю і громадському діячеві.

Роман Колісник народився 1923 року у с. Товстенке (тепер — Чортківського району на Тернопільщині). У пошуках заробітку батько його, Семен, тривалий час перебував у Канаді (1913—1921), що дозволило родині успішно розбудувати своє господарство. У Колісників високо цінувалися освіта й література (батько писав вірші), що, очевидно, вплинуло на хлопця.

Закінчивши Чортківську гімназію, Роман відразу з усім класом подався до дивізії «Галичина». Старший брат Антін загинув у лавах УПА. Пройшовши

Галія і Роман Колісники

Новий фонд і заповіт Романа Колісника

нелегкими дорогами війни аж до австрійського міста Фельдбах, закінчив війну в ранзі хорунжого в американській зоні окупації.

Після звільнення 1947-го жив у Мюнхені, де на той час вирвало українське життя: ділячі різні партії, літературно-мистецькі організації, виходила українська преса. Тут пан Колісник уступив до Української вищої економічної школи, згодом один рік працював у тижневику «Українська трибуна», до якої почав писати репортажі.

1949 року переїхав до Австралії, де мав відпрацювати два роки за державним контрактом у лісництві. 1957-го виїхав до Канади, де вже жили його родичі та друзі. 1960 року одружився з Галею Солтикевич, донькою православного священика з Конотопа, його першим і суворим критиком. Галія Колісник відійшла у вічність 2007-го.

У Канаді працював в адміністрації газет «Вільне слово» та «Новий шлях», де також поміщував свої фейлетони. Рівночасно серйозно береться до навчан-

ня і отримує диплом фінансового аналітика (Certified Management Accountant) Мак-Мастерського університету. Отримує працю у провінційному уряді Онтаріо, яку закінчує на посаді менеджера фінансового відділу.

У той час його гуморески, фейлетони, репортажі, статті друкуються в різних газетах і журналах Канади, США, інших країн діаспори, а з часу незалежності — і в Україні. 1986 року вийшла перша гумористична збірка «Тяжко бути політичним емігрантом» під псевдонімом Walter Cap. Після цього з'являються інші книги: гумористичні збірки «Найкращі хлопці з Дивізії» (1993), «Від Адама до Леоніда II» (1996), репортажі «О, Україна, о, любянько» та «О, Україна, о, бідна ньенько», спогади й спостереження «Довкола світу» (1982), збірка виступів «Від з'їзду до з'їзду, від ювілею до ювілею» (2001), книга споминів «Майже, але не зовсім» (2002), воєнні спомини «Машерують добровольці» (2003), повісті «Останній постріл» (1989) та «Еріка» (2009),

переклад розділів з книги Russian Journal Джона Стейнбека (2010). Пробував свої сили пан Колісник і в поезії, а деякі твори написав англійською. Працював редактором журналу «Координатор», органу Української кооперативної ради Канади (1985—1990) та «Вісті комбатанта» (з 2000-го).

Працював над перекладом книги начальника оперативного відділу штабу дивізії «Галичина» Вольфа-Дітріха Гайке Sie wolten die Freiheit («Вони хотіли волі»), до якої підготував вичерпні коментарі (вийшла під назвою «Українська дивізія Галичина», 1970). Зрозумівши, що в цьому питанні є багато прогалин і перекручень, Роман Колісник на основі документів, головно протоколів засідань військової управи, видав працю «Військова управа та Українська дивізія Галичина» (1990, друге видання — 2009), а згодом допомагав іншим дослідникам у цій ділянці. Загалом письменницький та науковий доробок пана Колісника становить понад 800 публікацій.

Людина щедрої душі й активної громадської позиції, Роман Колісник брав участь у діяльності різних організацій, підтримував єврейсько-українське товариство, допомагав дисидентам та сприяв демократичним перетворенням в Україні. Він — член Національної спілки письменників України та лавреат численних нагород. У Тернопільському обласному краєзнавчому музеї зберігається його особистий фонд (1,500 одиниць), насамперед листування з відомими діячами науки, літератури й політики з діаспори й України. Музей готує видання важливіших документів окремою книгою — «На життєвих і творчих перехрестях».

Стаття про Романа Колісника «Новий фонд і заповіт Романа Колісника», опублікована у тижневику «Міст» № 19 від 12-18 травня 2011 року —

UCRDC.

Додаток Д. 3

Відійшли у вічність...

Івж. СТЕПАН ІЛЬНИЦЬКИЙ народився 22 квітня 1921 року в Дрогобичі. –22.IX.2012. Уже змалку Степан зацікавився хемією. Зрозуміло, бо жив у середовищі видобування нафти. Уже на дванадцятому році свого життя влаштував собі лябораторію. У 1943 році вступив до Дивізії "Галичина". Пройшов бої під Бродами й дальший шлях бойових дій Дивізії аж до англійського полону в Італії. У Дивізії мав особливий пост: обслуговував супер-секретний єдиний у Дивізії кодовий апарат "Енігму". Цей апарат був дуже важливий, бо ним проходили накази й розпорядження найвищих штабів. Один такий апарат викрали поляки, розв'язали кодову систему й передали англійцям. Англійці перехоплювали усі накази німецького командування, тому прем'єр-міністр Черчілль, підібравши науковців до цієї роботи, сказав їм: "Якщо хтось з вас зрадить, що ми тут робимо, то я сам його застрелю!"

В полоні в Італії побратим Степан роздобув фотоапарат і більшість світлин з полону—це його робота. Коли перевезли дивізійників до Англії й врешті звільнили з полону, Степан не бажав працювати на фермі, як йому пропонували, а домігся "репатріації" до Німеччини, щоб студіювати хемію. В Німеччині не було легко вписатися на студії, а ще чужинцеві, але своєю впертістю й переконливістю він таки дістався і закінчив студії успішно, отримавши диплом інженера-хеміка. Він був прямолінійний, відважний борець за права української людини, народу й церкви. Опрокидував неправдиві інформації про Дивізію "Галичина". Виступав публічно у медіях та на зборах. Був великим прихильником встановлення патріярхату УК Церкви. Писав критичні статті про болючі справи української громади.

За незалежної України був членом Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при Національній академії наук України. Він мав свій кабінет у Києві й літав часто, не зважаючи на те, що мусив з собою мати банку з киснем, бо хворів на легені.

Працював у нафтовій промисловості. Він мав десятки патентів (тільки заглянути до Інтернету), і компанія, в якій працював, заощаджувала мільйони доларів у своїх рафінеріях. У головній квартирі в Лондоні висить його портрет.

З персонального боку: він любив клясичну музику й не менше—гру в бріджа.

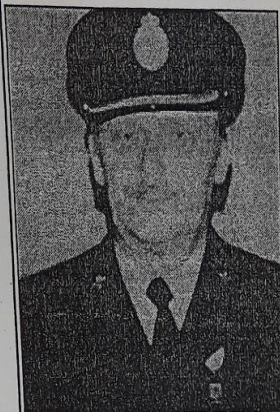
Помер 22 вересня 2012 року в Торонті. Похований з церкви о. Николая в Торонті на дивізійній секції українського цвинтаря в Овквіл біля своєї дружини. Залишив у глибокому смутку три дочки, двох синів і 12 внуків і внучок. Усі вони отримали українське патріотичне виховання й усі прийшли на похоронні відправи у вишиваних сорочках і блюзах.

Некролог Степана Ільницького — UCRDC.

Ділимося сумною вісткою, що 26 січня 2007 р. відійшов у вічність

ВОЛОДИМИР МОЛОДЕЦЬКИЙ

Народився 20 лютого 1927 р. в Перемишлі, однак його батько, закінчивши студії й здобувши докторат, залишився на посаді директора аграрного банку в Кракові, де їх родину застала війна. Володимир вчашав до гімназії в Ярославі. Вихований в патріотичному дусі, 17-річним юнаком, з власної волі, голосяться до Української дивізії. Як десятник бере участь у боях під Бродами з групою протитанкових гармат; поранений, попав у полон, два рази втік з полону, був звільнений як польський громадянин і репатрійований до Польщі. Переживання описав у книгах „Полум'яні дні” та „В руках „визволителів”.

Після проживання півтора року в Кракові в тітки, втік до Західної Німеччини, віднайшов батьків у Парижі й емігрував з ними 1948 року до Канади, до м. Торонта. Незабаром одружився з Орисею Ковблянською. Виховали двох синів—Ігоря і Андрія. Закінчив університетські студії. Одночасно закінчив офіцерську школу танкової зброї резерви й отримав рангу сотника. Працював на посаді в асекураційній компанії, згодом пробував стати фермером. Теж працював на посаді ексективного секретаря Світового Конгресу Вільних Українців.

Був одним з засновників Станиці Братства кол. вояків 1-ої УД УНА. У Братстві займав становища секретаря Головної Управи, був членом Крайової і Станичної управ, як теж секретарем Світової Ради Українських Комбатантських Організацій. На запрошення Об'єднання б. Вояків Українців у Великобританії читав доповіді на військові теми у їхніх численних відділах. Був редактором військової ділянки у журналі „Вісті комбатанта”.

З проголошенням незалежності України кілька разів з дружиною відвідував окремі місця, про що писав цікаві репортажі—перший з посвячення пам'ятника полеглим дивізійникам на горі Жбир біля Бродів. Деякий час працював в канцелярії Руху в Києві. На жаль, в 2001 р. зазнав важкого паралічу. При повній допомозі своєї дружини боровся завзято з цією хворобою. Несподівано його дружина упокоїлася 18 серпня 2006 року.

Похоронні відправи довершив о. Олег Юрик в похоронному закладі Кардинала й в церкві св. о. Николая. Похований на дивізійній ділянці цвинтаря св. Володимира в Овквіл. На тризні попрощав побр. Володимира голова КУ Братства Лев Бабій. Спомином поділився з численними присутніми інж. Ярослав Соколик.

Синам, внукам, сестрі Галині Новаківській та його дальшій Родині глибоке співчуття складають ГОЛОВНА, КРАЙОВА й СТАНИЧНІ УПРАВИ БРАТСТВА кол. ВОЯКІВ 1-ої УД УНА